

Knihovna univ. prof.
Dr. KARLY LABTOVSKÝ

77-F-65

O BÝVALOM HORNOM UHORSKU.

ODPOVEĎ
NA KNIŽKU dr. BELU IVÁNYIHO
„PRO HUNGARIA SUPERIORE.
FELSŐMAGYARORSZÁGÉRT.“

NAPÍŠAL
JOZEF ŠKULTÉTY.

(SLOVENSKÝ TEXT, TOTOŽNÝ S MAĎARSKÝM,
SÚČASNE VYDANÝM.)

SEMINÁRNÍ
Hist. oráv.

Knihovna
oddelení

V TURČIANSKOM SV. MARTINE, 1929.

938

Od 1919-ho roku, po Trianone, maďarskú otázku pokladali sme za vybavenú. Za vybavenú v Trianone tým, že čo odobralo sa Uhorsku, to dostaly tri susedné štáty, Rumunsko, Južoslávia a Československá republika. Tým — tak sme boli presvedčení — proti pozostalému Maďarsku utvorila sa medzi tromi susednými štátmi prirodzená, inštinktívna dohoda. Jestli by Maďari probovali nejakú vojenskú akciu na pr. proti Československu, Rumunsko a Južoslávia zaraz, inštinktívne vpadly by im do tyla. Lebo koľko podarilo by sa Maďarom svojou akciou odňať Československu, oľtoľko mocnejšími stali by sa proti týmto dvom. Takto Maďarsko v susedstve troch takýchto štátov, spojených spoločnými záujmy, predstavovali sme si, ako telo nejakou silnou obručou stiahnuté. Hneď od samého začiatku, ani len za času ich zmätkov 1919-ho roku, nepokladali sme za potrebné pozorovať, čo tam hovoria, čo píšú, čo robia. Predstavovali sme si, že nepokojné elementy budú utišené, osud krajiny vážni ľudia budú vážne spravovať, a s Maďarmi nastanú dobré susedské pomery. Hovorím, nedali sme pozor ani na to, čo píšú.

A tak sa stalo, že na pr. ja až teraz, po desiatich rokoch, zvedel som, čo obsahuje knižka Belu Iványiho, písaná a vydaná hneď 1919-ho roku.¹ A nakoľko prízvukoval i referát v „Századok“-u, orgáne Maďarskej historickej spoločnosti, že „Iványiho knižka je dielo vážne a myšlienky vzbudzujúce“... a „i širším vrstvám maďarského obecnstva *treba* sa učiť z nej“, na čieľ strane je „historická pravda“ a v povedomí čoho treba mu teda „vybudovať svoju budúcnosť“², v knižke samej však s dôrazom opakuje sa, že „Masarykovci sa boja“, boja sa pravdy, preto mlčia: nuž s našej strany pretrhnúť doterajšie mlčanie, vzhľadom ešte i na najnovšie nepokoje pešťianske, nebude neodôvodnená vec.

¹ Pro Hungaria Superiore. Felsőmagyarországért. Irta Iványi Béla, a jogtörténet tanára a debreczeni egyetemen. Debreczen sz. kir. város és a tiszántuli ref. egyházkerület könyvnyomda-vállalata. 1919, 93 str.

² Századok, 1919, str. 171.

I.

Masarykovci boja sa — píše Bela Iványi — každého práva, každej pravdy, ešte i historickej. A to jeho pohlo k tomu, aby „na viac otázok, na ktoré Česi dosiaľ odpovedať ani nechceli, ani nesmeli“, on sám hľadal odpoveď. Na svoje otázky usiluje sa „vylúskaf odpoveď vždycky z exaktných prameňov historie“. Hľadá „nie náhlady, nie teorie na hypotézach alebo nespoľahlivých prameňoch (falošných listinách) založené, ale historické faktá a, opierajúc sa na tieto“, chce „zistiť historické pravdy ešte i vtedy, keď sú ony pre Maďarov nie priaznivé. Teda nie poetizovať, nie politizovať“ chce, „ale odokryť minulosť na reálnom základe, áno,“ nehľadá „ponížif vedu ani za politický postriedok, ako to protivníci s takou veľkou pasiou a s takými zriedkavými výnimkami robia.“ Práca jeho je „nie na poučenie odborným učencom a nesháňa sa za vynachodením samých noviniek, ale zato budú v nej čiastky, ktoré odokryjú i pre odborné kruhy nové, dosiaľ neznáme dáta.“

A takto vysúkajúc si rukávy vysvetľovať dejiny Slovákov, ich pomer k Maďarom, Bela Iványi za samý prvý „exaktný prameň“ vzal si pamflet Belu Grünwalda z roku 1878-ho, „Felvidék“³, a Jána Karácsonyho knižku⁴, napísanú roku 1916-ho pod dojmy svetovou vojnou vzbudenými. Tak hneď pochopíme, čo sú jemu „exaktné pramene“.

Ku koncu 18. storočia v Europe vzniklý svit nemohol nepreniknúť ku každému národu. Národná idea oduševňovala; budil sa všade nový duchovný život — v kruhu i najmenšieho, najzaostalejšieho kmeňa. Snahy staly sa ideálnymi. Či je možná vec, že by taký pohyb len u nás Slovákov bol býval dielom „zlých agentov“, „nesvedomitých buričov“ a ľudí, ktorí hľadali len úrady?! Lebo pán Iványi tak vykladá, tak vysvetľuje.

U nás prebudenie začalo sa tak, že Anton Bernolák, poslucháč generálneho seminára, založeného cisárom Jozefom II. v pre-

³ Bela Grünwald, podžupan Zvolenskej stolice, potom člen krajského snemu, najmä v 1870-tych rokoch ako publicista tak fanaticky búril proti Slovákom (pod titulom „národnej jednoty“), ako nikto iný v Uhorsku. Štefana Széchenyho pre jeho trpezivosť v národnostnej otázke Grünwald predstavoval (v svojom spise „Az új Magyarországi“, 1890) ako choromyseľného, nepričetného.

⁴ A magyar nemzet történeti joga hazánk területéhez a Kárpátoktól le az Adriáig. Nagyváradi 1916.

šporskom zámku, napísal a vydal (1791) gramatiku slovenskej reči a začal spisovať i jej slovník.⁵ Akého významu byly poetické slovenské diela Jána Hollého⁶, zjavivšieho sa v stopách Bernolákových, možno súdiť na pr. i z toho, že Izmail Sreznevskij, mladý slavista ruský, pripravujúci sa na univerzitnú katedru a u západných i južných Slovanov študijné cesty konajúci, na madunickej fare⁷ básnikovi nášmu predstavil sa, že môcť poznať Jána Hollého on išiel by i na kraj sveta. A Ludovít Štúr, vodca nasledujúceho mladého pokolenia slovenského, v ťažkých okolnostiach slovenského národa postavil si za heslo: „My chytili sme sa do služby ducha, preto musíme prejsť cestu života trnistú!“ Pri spomínaní takejto minulosti či možno hovoriť predovšetkým o „zlých agentoch“, „nesvedomitých buričoch“ a „ľuďoch úradu hľadajúcich“?

Ale Bela Iványi v záujme „Horného Uhorska“ („Pro Hungaria Superiore“) ešte i onakvejšie vystúpi proti minulosti Slovákov.

V živote Slovanstva iste veľkou vecou bolo dielo apoštolov Cyrila a Metoda, vykonané z iniciatívy veľko-moravského Rastislava. Slovenská biblia, slovenská cirkev už v 9. storočí! Ale slavisti Kopitar, Miklosich a nemecký spisovateľ Dümmler⁸ spôsobili v historií na čas zmätok. Okolnosť totiž, že Slováci sú západnými Slovanmi, a reč biblie v 9. storočí pri dvore Rastislava a Svätopluka prekladanej je juho-slovanská, oni vykladali tak, že vtedy, to jest v 9. storočí, i na ľavom brehu stredného Dunaja žili Sloveni, čiže južní Slovania. Kopitar, Miklosich a Dümmler nepovážili, že vtedy rozdiel medzi slovanskými jazykmi bol ešte len tolký, že juho-slovanskú reč apoštolov Rastislavovi a Svätoplukovi Slovinci, v tie časy tiež Slovenmi zvaní, mohli ľahko rozumieť, hoci boli západnými Slovanmi. To povážif oni zabudli, a Pavel Hunfalvy zatým onedlho, spofahnúc sa na Miklosichovu autoritu, napísal v svojej Etnografii Uhorska⁹, že dnešní Slováci nie sú potomkovia veľko-moravských Slovanov z 9. storočia a do Uhorska dostali sa až v 13. storočí. Pravda, vtedy, 1876-ho roku, Hunfalvy ešte mohol riskovať také tvrdenie, ale zatým v slavistike pokrok bol veľký. Podvracajúc Kopitara, Miklosicha a Dümmlera, Jagič ešte 1876-ho vysvetlil, že sídla Slovákov pred maďarskou okupáciou na celej čiare siahaly až po Dunaj.¹⁰

⁵ Prvý sväzok veľkého slovníka vyšiel potom nákladom ostrihomského arcibiskupa Alexandra Rudnaya, a vydavateľom ostatných piatich sväzkov bol ostrihomský kanonik Jur Palkovič. (Ináč kto bol Palkovič, možno pozrieť i v knihe A. Zelligera „Egyházi írök csarnoka“, 1893.)

⁶ Najmä veľké epické básne „Svätopluk“, „Cyrilo-metodiada“ a „Sláv“.

⁷ Ján Hollý (†1849) bol farárom v Madunicach, v Nitrianskej stolici.

⁸ Dümmler: Archiv für österr. Geschichte, XII, 169—178.

⁹ Magyarországi Ethnographiája. Pest 1876, str. 458.

¹⁰ Pritom vyjadril sa takto: „Die Vorfahren der heutigen Slovaken, welche ganz gewiss schon im 9. Jahrhundert die ausgeprägten Eigenthümlichkeiten des tschechisch-slavischen Sprachstammes besaßen —“ (Archiv für slavische Philologie, I, 445.)

Vysvetľujúc rečové styky panonských a alpských Slovincov s Čechmi a Slovákmí, v Jagičovom berlínskom orgáne 1897-ho roku V. Oblak na základe rečových svedectví upozorňoval, že Česi a Slováci už v zakarpatskej pravlasti slovanskej stýkali sa so Slovinci, a odtiaľ, zpoza Karpat, išli západným smerom v dotyku, súčasne a paralelne so Slovinci (t. j. Slovenci, Sloveni).¹¹

Hunfalvyho učenie takto, rozumie sa, nemohlo obstáť vo vede. Jagič, v odbore svojom už veľká auktorita, berlínsky, petrohradský, potom viedenský profesor slavistiky, roku 1900-ho v svojej veľkej štúdií o pôvode cirkevno-slovanského jazyka¹² znova vo zvláštnej kapitole („Der ethnographische Charakter Altmährens“) vykladal, že v 9. stoly, za času slovanských apoštolov, obyvateľmi Veľkej Moravy boli predkovia *dnešných Slovákov*. Od tých čias v otázkach sem spadajúcich vážny historik nemôže obísť Jagičov výklad. A zprvu tak sa zdalo, že nezaostane ani maďarská veda. Roku 1903-ho Ján Melich v úvodnej časti svojho veľkého diela o slovanských slovách maďarskej reči¹³ cele v stopách Jagičových vykladá, akej reči boli za času Cyrila a Metoda národy na oboch stranách Dunaja, vo Veľkej Morave i v Panonii, a potom opätovne osvedčuje, že „v Moravii žili v dnešnom smysle rozumení Slováci, ktorých rečová hranica stýkala sa so Slovinci“. (I, 1, str. 38.)

Ivány, ani čo by bol mal prížmúrené oči, ešte 1919-ho vysokým hlasom hovorí, že veru tak: Slováci nie sú potomstvom Rastislavových a Svätoplukových Slovanov; tí boli južnými Slovanmi, a Slováci sú západní Slovanovia! A krikom hlásané tvrdenie svoje dokazuje *akými* „rečovými zvláštnosťami“? „Totiž — prepisujem jeho vety — kde starodávny Marahan užíval tvrdšieho *g*, tam dnešný Čech, Moravan, Slovák dôsledne povie mäkšie *h*. Áno, a miestne mená starého marahanského územia, ktoré sú slovanského pôvodu, majú vždycky *g*, nie *h*, nasledovne s týmito miestnymi menami Slováci, Česi, Moravania nemajú ničoho spoločného. Aby som uviedol aspoň niekoľko príkladov: meno rieky *Grona*, (maďarsky *Garam*), ktoré je marahanského pôvodu, po slovensky je *Hron*, *Gradna* po slovensky *Hradna*, *Ugróc*—*Uhrovec*, *Novgrad*—*Novohrad* a p.“ Rozumie sa, ztratená to vec, ktorú takto obraňujú. Elementárnou náukou slovanskej gramatiky je, že v českoslovenčine pôvodná spoluhláska *g* v 13. stoly prešla v *h*. To jest, keď Ma-

¹¹ „... zwischen der Einwanderung der Slovenen und der übrigen südslavischen Stämme in die Alpen und Adrialänder und der Occupation der von den Böhmen und *Slovenen* bewohnten Gebiete ein Zusammenhang besteht. Dieser Zusammenhang wäre so aufzufassen, dass die Vorfahren der Böhmen und *Slovenen* sich in der hinterkarpathischen Urheimath mit den Slovenen berührten und gleichzeitig und parallel mit den Slovenen gegen Westen vordrangen.“ (Archiv für slavische Philologie, 1897, str. 328.)

¹² Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. Wien 1900, Berlin² 1913.

¹³ Melich János: Szláv jövevénysszavaink. Budapest 1903.

ďari, ktorí tu zprvu pri dolnej Tise a za Dunajom žili, v 11. a 12. stoly obznámili sa s menom rieky *Hrona* a s uvedenými miestnymi menami, *vtedy* Slováci v nich hovorili ešte *g*. Maďarská reč, ktorá prevzaté slovanské slová i dnes, po 800 alebo 1000 rokoch, má zachované v tom znení, v akom ich prevzala, s tejto stránky obsahuje (pre slovanské reči) historické svedectvá. Turčianske alebo trenčianske *Podhradie* vyslovuje sa i po maďarsky s *h*, nie s *g*, lebo s týmito krajinami Maďari obznámili sa pozdejšie, už po 12. stoly, keď Slováci miesto *g* už *h* vyslovovali.¹⁴

A tak je to i s nosovkami (*a, e*), ktorými Iványi tiež chcel by dokázať, že obyvatelia Veľkej Moravy nemohli byť Slovákmí. Dnes slovenská reč nemá nosoviek — práve tak, ako nemajú ich ani ruská a všetky juho-slovanské. (Zostaly tieto hlásky len v poľštine.) Ale asi do 11. stoly všetky slovanské reči mali nosovky. Mená obcí, ktoré s územia slovenskej reči dostaly sa do maďarčiny, ako *Dombó*, *Korompa*, *Stomfa*, *Zombor* (v Novohrade), dokazujú, že pred 12. stoly Slováci v týchto menách nosovku vyslovovali.¹⁵

O pomere Slovákov k Hornému Uhorsku základné slová boli

¹⁴ Toto po maďarsky bolo už 1903-ho roku takto napísané:

„A cseh-tót nyelv az ószláv *g* helyén ma *h-t* mond; ószláv *gora*, *noga* tótul *hora*, *noha*. E hangtani változás körülbelül a 12. század végén és a 13. század első felében történt... E tanítás szerint már most *Nógrád*, *Visegrád* régebbi magyar átvételek, mint pl. a nyitra-, turóc- és trencsénmegyei *Podhragyok*. A tótok a *Garam* folyót *Hronnak* hívják, a mi lehetetlen volna, ha ók a szónak nem ismerték volna valamikor a *Gronformáját* is. Ugyanez a viszony pl. *Galgóc* városa nevével, a mely már Anonymusnál is előfordul; a tótok e város egyik utcáját ma is *Hlohovnak* hívják... a mi lehetetlen volna, ha nem ismerték volna e nevek *g-s* alakját is... De magyar oklevelekből is kimutatható e *g-h* hangváltozás. Igy pl. Csánkinál (Magyarország t. f. a Hunyadiak korában, I, 108) a mai Sztregova 1487-ben *Zrehova* alakban is előfordul. A *Vág* folyó neve tótul *Váh* (germán eredete nem biztos), s mindez lehetetlen volna, ha e nevek nem lettek volna meg a *tótság* nyelvében a 13. század első fele előtt. A *g-h* hangváltozás világítása mellett tehát a *tótság* a 12. században és a 13-ik első felében okvetlen ott lakott, a hová e helynevek utalják.“ (Melich János: Szláv jövevénysszavaink, I, 1, str. 36.)

¹⁵ Vysvetľujúc, že vo Veľkej Morave Slováci bývali, na uvedenom mieste dr. Melich napísal i toto: „O obyvatelstve v dnešnom smysle slovenskom svedčí i listina zoborského opátstva z roku 1113. V tejto listine je toľko miestnych mien a pre našu otázku sú také vzácné, že ich svedectvo nemôžeme nepovážiť. V listine (vydanie Fejérpatakyho: Kálmán király oklevelei) tri mená upútajú našu pozornosť; prvé „De villa *Crumba*“, druhé „cum villa illa *Zumboe*“, tretie „quedam aqua que vocatur *Dumbo*“. Z troch je *Crumba*, dnes *Korompa*, po slovensky *Krupá* najvzácnějšíe. Vzácné preto, lebo svedčí, že na tomto území boli nosovky, tak ako vo všetkých slovanských rečiach... Že na tomto území Prešporskej stolice v 9—10. stoly v reči žily ešte nosovky, o tom okrem mena *Korompa* svedčí i meno Svätopluka, ktorého v pápežských registách zovú „gloriosus princeps *Szentopluchus*... A latinské *Venceslaus* je tiež svedectvom, že nosovky boli i v českej reči.“

povedané už v záverečných riadkoch výtečnej štúdie Mikuláša Kubinyiho: „Felső-Magyarország archaeologiai emlékei“.¹⁶ Ale ako „exaktného prameňa“ Iványi vedľa rečenej knižky Jána Karácsonyiho držal sa najmä práce Jura Volfa z roku 1897-ho¹⁷, v ktorej tiež spoluhláskou *g-h* a nosovkami *q, q̃* dokazovalo sa, že „Slováci nie sú tým národom, ktorý za času Cyrila, Metoda a Svätopluka žil na území medzi Dunajom, Moravou a Hronom.“ Dnešní Slováci neboli vraj ani v potyku s národom Veľkej Moravy. Veď dokazujú to všetky miestne mená na území medzi týmito trimi riekami ležiacom. Slováci ani jedného miestneho mena neprevzali tu bezprostredne od národa Veľkej Moravy, ale dostali ich všetky len z druhej ruky, od Maďarov, alebo až z tretej, od Nemcov. „Pred príchodom Maďarov severo-západná časť našej krajiny bola moravská, po príchode Maďarov stala sa maďarskou a i zostala takou dlhé časy, kým nepristáhovali sa ta Slováci a temer úplne nevytíslili Maďarov.“ Nuž dr. Melich v svojich výkladoch mal na zreteli i toto baláchanie Volfovo, a ono vyvrátené bolo už i pred Melichom štúdiami Oskára Asbótha, profesora slovanských rečí na peštianskej univerzite. Iványi mohol sa poučiť. No nepoučil sa. On, sľubovavší použiť len „exaktných prameňov“, ešte i veľkú časť svojich príkladov vzal od Volfa, z jeho práce 1897-ho vydanéj, obsahujúcej zväčša takéto veci:

Stolice Tekovská, Komárňanská, Nitrianska, Prešporská, Trenčianska a Turčianska prináležaly k marahanskej ríši, tvorily práve najdôležitejšiu jej časť, a ich slovenské obce jednako „v značnej časti i dnes majú nepochybne maďarské mená“. A i vykladá tie „nepochybne maďarské mená“. Také sú na pr. nitrianske Udvarnok, Csálád, Szered, Kútti (Kúty); trenčianske „Osztró je iste slovenského pôvodu, ale *o* v násloví dáva mu maďarskú pečať“ (!!). Slovenské miestne mená, odvodené od *tur*, taurus, do maďarčiny temer ani nedajú sa preložiť, ale keďže tvaroh (po maďarsky je to *túró*) alebo bryndza najde sa v každej dedine, trenčianske Turo-Tridvory Volf odvodzoval od *túró* a vyhlasuje ich za osadu maďarského pôvodu. Pri *Voderadoch*, zvaných po maďarsky Vedrőd, hovorí, že „maďarská prípona *-d* prešla i do slovenského mena“; pravda, kto vie, že *Voderady* majú i na Morave, a v Čechách ich je až osem, s úsmevom prijme pána Volfov výklad. Turčianske Jaseno¹⁸,

¹⁶ ... a szláv törzsek, „melyeknek egyes rajai a népvándorlás vége felé Felső-Magyarország éjszaki és éjszakkéleti hegyvidékét szinte észrevétlenül megszállották... itt tartós gyökeret vertek s minden valószerűséggel föltehető, hogy Felső-Magyarország pompás bronz tárgyai a kelták után ezen népfaj több százados békés mívelődésének néma tanújelei.“ (Az Osztrák-magyar monarchia irásiban és képekben. Felső-Magyarország, I. Bpest 1898. Na strane 44.) Medzi Karpatmi a stredným Dunajom však pred Slovákmí nebolo iných Slovanov.

¹⁷ Volf György: Az egyházi szláv nyelv és a magyar honfoglalás.

¹⁸ *jaseno*, Esche, Eschbaum.

Dražkovce¹⁹, Borcová²⁰, Ivančiná²¹ sú tiež také miesta, ktoré „prvej poznaly Maďarov, nežli Slovákov“, čiže „ich obyvatelia nemôžu od Marahanov pochodiť“.

A — opakujem — Iványi, ktorý v úvode svojej knižky hrdlo hlása, že on vedu nemôže znížiť „za politický postriedok“, ale chce čerpať „z exaktných prameňov historie“ a hľadať „historické faktá“, — pán Iványi, namáhajúc sa dokázať, že Slováci nie sú potomkovia obyvateľov Veľkej Moravy, vo výkladoch svojich väčšinu príkladov berie z Volfovej takejto práce, z takéhoto „prameňa“. Áno, s maďarskej stránky v takejto otázke vyžadovala by i opatrnosť netýkať sa práve miestnych mien od Karpat po stredný Dunaj.²² Veď tu „slovanské slovo ozýva sa po poli!“²³ povedal raz profesor Asbóth o tejto nomenklatúre.

Áno, ono ozýva sa tu na všetky strany! Filologia ešte nie si je celkom istá, od ktorého národa je meno samej Tatry, Beskidov a azda dvoch-troch riek, ale ináč vpravo-vľavo, na poľnoc alebo poľudnie počuť tu len takéto mená: Kriváň, Solisko, Lomnica, Končistá, Tupá, Branisko; na hranici Oravy a Liptova Hradošín, Síp, Prosiek, Ostrá, Roháč, Volovec, Baranec, Príslop, Krížna, Choč, Jalorec, Rozsutec; na západe Inovec, Javorník, Javorina, Lopeník, Vysoká, v Beskidoch západných Ostravica, Kňahyňa. Môžu hovoriť alebo písať v akejkoľvek reči o krajoch od Tatier či na východ, či na juho-východ až po Matru a dolu po Vacov, len takéto mená ozývajú sa i tam. Samé slovenské! A to je nomenklatúra nie od 13. stoletia utvorená. Vo veľkom diele Gejzu Czirbusza, „Magyarország a XX. évszáz elején“, prosím pozrieť hoci na konci výpis obsahu. Aká to nomenklatúra! A z charakteristických mien i naj-východnejšie ako srovnávajú sa so západnými! Napríklad príponou *-ec* tvorené sú takéto mená vrchov: Lysec, Sinec, Šturec, Inovec, a Lysec neznamená horu lysú, ako by ukazovalo vlastné značenie slova — tu je to meno zvera; Sinec nie je siná hora, ale tiež zver, a tak i Inovec a ostatné. To jest nie jeden osobitne postavený vrch dostal svoje meno od toho, na akého zvera upomínala

¹⁹ *drag*, carus, theuer: osobné meno Dražko, miestne meno Dražkovce = osada Dražkovho ľudu.

²⁰ bor^{cs}, boj, borba, Kampf; bor-ec^s Kämpfer, a Borcová je jeho osada.

²¹ Od osobného mena Ivan, Ivanko príponou *-ina* utvorené miestne meno.

²² Veru, opatrnosť! A spisovateľovi knižky, takto argumentujúcej za „Horné Uhorsko“, ja — uznávam, nie celkom bez malície — pripomeniem i miestne meno *Iványi*. Či Ivanka, Ivanovce, Ivanová, Ivančina, či Ivánfalva a *Iványi* — to je jedno. Ako prvé štyri, tak i dva posledné sú od slovenského *Ivana*. Dnešná gemerská maďarská obec *Iványi* v listine z roku 1427-ho je ešte *Ivánfalva*. (Csánki: Magyarország t. f. a Hunyadiak korában, I, str. 137.) V maďarskej reči miestne meno *Iványi* je tak tvorené, ako miestne mená *Jánosi*, *Péteri*, *Mihályi*. Meno rodinné (*Iványi*) po tomto vysvetľovať bolo by zbytočné. — Vôbec z vecného výkladu našich miestnych mien pre nás môže byť len výhra, pre Maďarov ujma.

²³ „Szláv szótól hangos a határ!“

obyvateľov jeho podoba. Zvera znamená nad mestom Nitrou i meno vrchu Zobora.²⁴ Pri ňom nižší vrch je: Zubrica, čiže tamtoho samica. Meno rieky Turca (Turec, Turiec, a od nej bolo potom meno stolice) je tiež od mena *tur* príponou *-ec* tvorené.²⁵ Mená zvlášťnejších zverov svojich hôr naši predkovia dávali i svojim osadám. Tak Turopole (Novohrad), Stará Turá (Nitra), Turo-Tridvory (Trenčianska), Turík (Liptov), Turany (Turiec), v Orave Zubrica, Zuberec, Zubrohlava, Bobrov²⁶, v Liptove Bobrovec, v Liptove i v Trenčianskej Bobrovník aké vzácne dáta pre zoológiu Slovenska! Mená tieto pomôžu zistiť, kedy žily tu tie zvlášťné zveri.²⁷

Miestnymi menami Slovenska dôvodí za „Felsőmagyarország“ veru nie je šťastná myšlienka. A svedectvá, aké máme v miestnych menách, potvrdzujú sa i *hradišťami*, pozostalými zo 6—9. st. SÚ zaujímavou zvlášťnosťou Slovenska. Napríklad v Turci tak na pravej, ako na ľavej strane popod hory bezmála nad každou

²⁴ zábrs, Ur, Auerochs. — Z tohto najinak poznať, ako sa dostal Anonymus (Belae regis notarius), keď pri „vydobýjaní vlasti“ pri Nitre dal Arpádovmu Kadočovi premôcť „Zobora“, „Svätoplukovho vodcu“ (pravda, Svätopluk vtedy už ani nežil — umrel 894-ho, keď pri strednom Dunaji Maďarov ešte nebolo) a premoženého obesil ho na vrchu nad Nitrou. A tak dostal vraj vrch svoje meno od obesného na ňom Zobora. (Z nosovej hlásky *q* v našej reči je *u*, preto náležité znenie bolo by *Zubor*, ako ukazuje i meno nižšieho vrchu, Zubrica, opierajúceho sa o Zobor. V báčskom a zemplínskom (i novohradskom) miestnom mene Zombor zostala pôvodná nosovka, to jest Maďari tieto naučili sa spomínať vtedy, keď v nich ešte žila nosovka — pred 11. st. letím.)

²⁵ Druhá rieka Turiec je v Gemeri, tečie popod bohatý Železník.

²⁶ bobrs, Biber, Bison, bölény.

²⁷ Vôbec nomenklatúra podkarpatských a stredo-dunajských krajov pre minulosť slovenskú je ani vzácny archív. Pri strednom Dunaji žilo viac germánskych kmeňov, žili Huni, Avari, ale v nomenklatúre týchto krajov po nich nielo stopy. Na koľkých stranách Slovenska, ako na Spiši, alebo v okolí Kremnice privilegiami hojne opatrení Nemci mali dobrý život i za šesťsto rokov, ale významnejších zemepisných mien po nich koľkože tu najdeme? Tu len „slovenské slovo ozýva sa po poli“. Pavel Hunfalvy v „Etnografii Uhorska“ (str. 438) upozorňoval, ako dostaly sa maďarské mená do spišských listín. „Pisatelia listín (kráľovskí notári) totiž v maďarskom preklade podávali miestné mená a iné.“ Iványi nepovážil ani tejto veci. Pomer Čechov a Slovákov z minulosti vôbec mýlne spomína, a bol by ho mohol lepšie pochopiť, keby bol povážil značenie na pr. takých mien, ako Ostrihom, Vacov, Tetín. Slováci povedia Ostrihom, a Česi majú Strihom — majú i Vacov. Neďaleko Budína je dnes podľa maďarskej výslovnosti Tétény, a pôvodne znelo *Tetín*, ako potvrdzuje sa to v ústach dnešného nemeckého obyvateľstva obce: *Tetíng*. (Nemci žijú tam od 13. st. letia.) Nuž a v histórii Čechov ktože by nevedel o ich Tetíne! Áno, pre pomer Čechov a Slovákov v minulosti zaujímavé sú ešte i také mená obcí na Slovensku, na Morave i v Čechách, ako Sebechleby (v Čechách a na Morave s fonetickým rozdielom Soběchleby), alebo Prestavky. I tieto (Prestavky) máme i v Čechách i na Morave i u nás, a sú tým zaujímavejšie, že etymológia dosiaľ nevie si rady s nimi.

dedinou najde sa pozostatok hradišťa. A to je tak temer na celom území medzi Karpatmi a stredným Dunajom, v systéme viditeľnom. Iste i na tomto zakladala sa moc Rastislava a Svätopluka, pochopiteľná i podľa zápisov fuldských annálov.²⁸

A spomenúť treba, že s hradišťami súvisiace pamiatky a v hrobch (*mohyly*) nachádzajúce sa predmety sú staro-slovanského rázu. A keďže na tejto zemi pred Slovákmí nebolo iných Slovanov, to všetko je pozostalosť po našich predkoch, dedičstvo naše. Áno, tieto pamiatky sú totožné s podobnými pamiatkami za riekou Moravou, tieto zas s českými.

Ale nemám v úmysle obširne písať... O Zvolenskej stolici tu Iványi tak hovorí, ako o „neobývanom území“ (do 13. st. letia); a Slovákov i zatým, po 13. st. letí, chcel by poznať len v úzadí Maďarov a Nemcov. Osadníkmi i osádanými i tu boli vraj Maďari. Čt. čitateľa ja prosím, nech si otvorí hoci posledný sväzok maďarskej encyklopedie „Pallas“. I tam, v krátkom opise, mená hlavných vrchov na území stolice sú tieto: Dumbier, Prašivá, Čertova svadba, Šturec, Krížna, Poľana, Ostrožky, Javorie, Vepor, Fabová; popri nich potoky Slatina, Očová, Zolná, Bystrica. (V lexikone Sebesér, Fejérekó, Feketeviz sú preklady — vôd toho mena v týchto krajoch nikto nezná.) Ozajstného maďarského mena — nielo. A či by takýto stav bol možný, keby Slováci boli sa sem dostali len po Maďaroch a i vtedy nie naraz, ani nie v značnejších rojoch, ale len — ako Iványi tiež za Volfom viac ráz hovorí — akýmsi pritekáním s času na čas? Nad mestom Zvolenom mocné staré hradište, Pustý hrad, druhé temer oproti na druhej strane Hrona nad Sielnicou samo dostačí podvrátiť všetko to, čo Iványi vykladá o tomto kraji. Meno mesta Bystrice je od potoka Bystrice, meno Krupiny od potoka Krupinice (práve tak, ako meno neďalekej Štiavnice od potoka Štiavnice.²⁹

²⁸ „Auch die Sorben, die nördlichen Nachbarn der Böhmen, schlossen sich wahrscheinlich an Swatopluk an. Schlesien und das westliche Galizien scheinen wenigstens teilweise von ihm unterworfen worden zu sein. Ebenso hat sich seine Herrschaft auf dem linken Donauufer nicht bloss bis zur Gran, sondern allem Anscheine nach über die spärlichen, wahrscheinlich slavischen, Bewohner der Theiszebene bis in den Süden des heutigen Ungarn erstreckt.“ Alfons Huber: Geschichte Österreichs. I, str. 108.

„Már Nagy Károly ideje, a 9. század eleje óta, a szlávok és a frankok birodalma között a Balti-tengertől az Adriai-újszólván szakadatlanul folyt majd ott a háború... Szwatopluk alapított oly birodalmat, melynek meghódolt Csehország, a Visztula forrásvidéke, délre pedig, a Vág, a Nyitra mellékén, a birodalom e magván kívül, befolyása, hatalma kiterjedt a Garamtól az egész Duna-Tisza-közre, le a Szerémségig, fel a Kárpátokig.“ Pauler Gyula: A magyar nemzet története szent Istvánig, str. 26, 27. 1900.

²⁹ Iványimu (str. 45) i Trnava osadením Maďarov a Nemcov vznikla. Ale riečka Trnava pri meste svedčí, že mesto má meno od nej, totiž od Slovákov. A od koho má obec svoje meno, ten bol jej zakladateľom.

Na Slovensku hodne obcí nazvali podľa mena stromu, no a tak je to i s Breznom — od *brezy*. Zvolen (= zvolený) je prídavné meno v značení mena vlastného.³⁰ *Lipcse*, pokladané Iványim za meno maďarské, je len prehláška slovenského *Lupča*. Lubietovú Nemci prispôsobili k svojim ústam, Libetha, Libethen, a z toho potom maďarské úradné Libetbánya. Z pôvodnej Dobronivej prostou zmenou tvaru spravili: Dobronya — ale pre maďarčinu tým nezískalo sa nič, lebo u inostranných Slovanov majú ho i takto.

Toto sú mestá v bývalej Zvolenskej stolici, a mená dedín popri Hrone svedčia o takom samom ich pôvode, slovenskom. *Garamszeg* je stará fabrikácia, nesprávne rozumená. Pôvodné meno bolo *Seky*³¹, a z toho omylom je nesmyselné *-szeg*. Podobnou fabrikáciou z Vlkanej posledného času stala sa *Farkasfalva*, akoby akási *vľčiareň*. Vlkán bolo totiž osobné meno slovenské, a Vlkánová je osada tej osoby. Ale maďarský preklad spáchali vtedy, keď na patričnom úradnom mieste už nevedeli, že bola osoba, zvaná Vlkán.³²

Zaujímavé sú tu obce *Hájniky*, *Rybáre* a *Kováči*, ležiace jedna pri druhej. Prvá je z osady *hájnikov*, strážcov kráľovských lesov (*custodes silvarum*), druhá z osady *rybárov* a tretia *kováčov* kráľovských. „Kováči“ nie je maďarský adjektívny tvar, ako by sa Iványi nazdával, ale množné číslo podstatného mena slovenského.³³ Za času maďarizácie z Rybár stalo sa *Halászi*, ale ešte i Fényes (Magyarország geographiai szótára, 1851) vedel len o pôvodnom mene. Hájniky, ako by neboli rozumeli menu a nevedeli o histórii osady, nechali Hájnikmi, ako i hontianske a nitrianske *Tesáry* (osady kráľovských tesárov) a nitrianske *Štítáry*.³⁴ Takto vznikly a takúto históriu majú i obce *Dvorníky* (Udvarnok), *Dušníky*, *Dušníky* (dušníci, dušníci = ľudia v cirkevnej službe postavení, maďarsky *dusnok*, *Dusnok*) a porozumieme i menu dnešnej maďarskej dediny (v Bor-

³⁰ V Čechách meno mesta Zvoleň je tvar podstatného mena.

³¹ V listine z roku 1257 (Okmánytár VII, 280) spomína sa „terra Zequi“, terra *vduornicorum* de Zequi“ — *Seky*. Poznať susedstvo Hájnik a Rybár.

³² Alebo jestli vedeli o osobnom mene (Vlkán), nuž dovolili si pretvoriť ho na osobné meno maďarské, *Farkas*, a privesili mu *-falva* (= *Farkašova dedina*). To jest, či tak či takto, nepekna fabrikácia.

Na základe zákona z roku 1898-ho (zákona totiž o maďarčení obcí) vo Zvolenskej stolici stalo sa i toto: Meno obce Podkanovej (foneticky *Podkanová*) úradne pomaďarčili: *Patkányfalva*. Ale v Podkanovej a v okolí bol z toho smiech; lebo vedeli, že nad dedinou je vrch Kán, pôvodné meno obce je teda *nie od potkana*, ale od tohto vrchu a znamená *Podkánovú*. Po tom smiechu potom odvolali maďarské meno.

³³ V maďarčine *kovács* je i tak prejaté slovenské slovo — staroslovenské, slovinské, srbské a slovenské: *kováč*. (Miklosich: Die slavischen Elemente im Magyarischen, pod číslom 354.)

³⁴ Osada štítárov — *Csitár*. V maďarčine zo slovenského *št* je dôsledne *cs*: *srešťa* — *szerencse*, *šľuka* — *csuka*, *šľipať* — *csípni*, *šľavica* — *csevice*, *štvrtok* — *csütörtök*, *Štítnik* — *Csetnek*, *Šírba* — *Csorba*.

šodskej stolici) *Igrici*. Slovenské miestne mená sú ozaj ani historické dokumenty. Len i takto mimochodom koľko historie možno nimi zachytiť. Na zvolenskom Pohroní po Maďaroch niečo nikde nijakej stopy, a Iványi jednako „zistil“, ako „historický fakt“, že „tak, ako inde, nenajde ani vo Zvolenskej stolici autochtonného slovenského obyvateľstva, pritekание (beszivárgás) slovenského živlu začína sa až trinástym stoloťím, a v priestore i v čase maďarský a nemecký element ide pred Slovákmí.“ (Str. 66, 67.)

Takéto „dejiny“ maďarskej politike nemôžu v ničom prospieť, a vede maďarskej časom bude to nemilé. Vedecky je už ustálené, že dnešné slovanské reči po rozídení plemien zo spoločnej pravlasti diferencovaly sa, utvorily už do 9. stoloťia. Vieme o každej z dnešných rečí slovanských, aký je jej pomer k ostatným slovanským. O Slovákoch Iványi hovorí, že v 13. stoloťí od hornej Odry a Visly „popritekali“ medzi Karpaty a stredný Dunaj. Nuž, poprvé, z historie 9—12. stoloťia je známa vec, že tam, čiže od územia českej reči na polnoc, žily také slovanské kmene, ktoré i rečove tvorily postriedok medzi Čechmi a Poliakmi. Keby teda odtiaľ tak pozde, v 13. stoloťí, keď slovanské reči už maly ustálené svoje tvary, bol sa dostal na juh pod Karpaty značnejší počet slovanského ľudu, tak rečove on tu, bližšie k Poliakom než k Čechom (jestli by totiž vtedy, už po 13. stoloťí, vo väčšej mase ešte bolo možné i také prispôsobenie rečové), bol by sa stával rečove príbuznejším Poliakom, nie Čechom. A ktože by nevedel, že je nie tak! Podruhé, i dnešný stav slovanskej reči ukazuje, že predkovia naši, prináležavší síce k západným Slovanom, žili vždycky v susedstve s východnými (Rusmi), a niekedy i s južnými Slovanmi. Pri našej zemepisnej polohe slovenčina naša v kruhu slovanských rečí má, možno povedať, istý centrálny charakter. V štúdiách, rozoberajúcich starodávny pomer slovanských rečí, slovenčinu pri tejto centrálnnej jej polohe ani nemožno obísť.³⁵ V biblických textoch slovanských, ktoré sú z 9. stoloťia, *znalci nachodia charakteristické slovanské slová a výrazy*.³⁶ Tiež tak v iných cirkevno-slovanských textoch,

³⁵ Vysvetľujú vzájomný pomer slovanských rečí, Jagić nazval slovanskú reč *priechodnou* od západných k rečiam východným a južným. (Archiv für slavische Philologie, VIII, 134; XXII, 23.)

Inokedy tiež on: „Aus dem Czechoslavischen (Slovakischen) wird man unmerklich hinübergeführt ins Slovenische...“ (Archiv, XX, str. 8.)

Bulharský slavist B. Conev v svojej knihe „История на българският езикъ. Sofia 1919“ zaujímave vykladal súvis našej slovanskej reči s bulharskou. Pomýlil sa len v tom, že s tejto stránky charakteristické vlastnosti gemerského, juho-východného nárečia slovanskeho, predstavoval tak, akoby sa ony nachodily na celom území slovenčiny. Ale na dôkaz toho, že naša reč niekedy súvisela s bulharskou, príklady u Coneva uvedené sú nepodvrtné. (To jest, pred príchodom Maďarov naši slovenskí predkovia v okolí Matry boli susedmi so slovanskými predky dnešných Bulharov.)

³⁶ Najnovšie V. Pogorielov: O národnosti apoštolov Slavianstva. („Bratislava“ 1927 č. 2.)

z 10. a 11. stoloetia. A vtedy v spise „Pro Hungaria Superiore“ chceli by dokázať, že tu žili najprv Maďari, potom Nemci, a len od 13. stoloetia Slováci.

Toto sú staré časy; ale Iványi takto vykladá i dejiny najnovšej doby a národnostné pomery bývalého Uhorska. U Slovákov nevie o inom, iba o „panslávoch“, o „českých agentoch“, „nesvedomitých buričoch“, o „ľuďoch úrady hľadajúcich“, o „nenávidení Maďarov“ a o „kotúlajúcich sa rubľoch“. Ideálne osobnosti národného pohybu slovenského v 19. stoloetí, ľudí, ktorí v celom svojom živote neznali osobného záujmu, on nazýva „ľuďmi úrady hľadajúcimi.“³⁷ A dotyčne Trianona pán Iványi nemôže pochopiť, aké historické právo mali Česi na Horné Uhorsko!

Nuž je to nielen historicky, ale aj ináč veľmi pomýlená vec! Veľmi pomýlená najmä pri akcii „Pro Hungaria Superiore“ a proti Trianonu.

Trianon bol koniec a následok veľkej, ťažkej, päťročnej, svetovej vojny. V Trianone víťazi tejto vojny súdili nad premoženými. Keby sa v 13. stoloetí medzi Karpatmi a stredným Dunajom i bolo stalo nejaké premiestenie obyvateľstva, keby tu ozaj nejaké nové sťahovanie národov bolo bývalo, či to v Trianone mohlo byť povážené? Dotyčne minulosti v Trianone nepotrebovali ísť ďalej nazad od 19. stoloetia. Veľkú vojnu 1914-ho roku spôsobili udalosti 19. stoloetia. Tak, keď víťaznej stránke prišlo potom robiť poriadky a medziiným vyvrátiť ťažkými hriechmi obťažujúcu Austriu a Uhorsko, a na ich mieste uviesť nové, spravodlivé, ľudské pomery: *vtedy ona, víťazná stránka, či mohla obísť Slovákov, ktorí politikou Austrie a Uhorska z 19. stoloetia boli vystavení už konečnej záhube a pred samou vojnou Björnson a iní už pred súdom Europy hovorili o ich položení?* Je tu možno spytovať sa, či Česi mali historické právo zaujať Slovensko?... Alebo akej pravdy by sa mohli báť Masarykovci?

Stručne ja rozpoviem, aký bol život v Hornom Uhorsku, to jest: ako sa dostali Maďari pred trianonský súd.

II.

„V politickom práve Uhorska veľký rozdiel sa vyvinul medzi zemänom a nezemänom, ale nebolo ani najmenšieho politického rozdielu *medzi Maďarom a Nemaďarom*. Zemän požíval veľké prednosti: lenže zemäni boli nielen Maďari, ale Slovania, Nemci, Ru-

³⁷ Svojím životom Fr. V. Sasinek predstavuje čosi príkladného. Chudobný kňaz na potreby duchovného života slovenského možno povedať ozaj z krajiarov svojich za nejakých 45 rokov obetoval vyše 50 tisíc zlatých: a Iványi tak hovorí o Matici Slovenskej (str. 23), akoby jej peniaze tajomník Sasinek a podpredseda Paulíny boli márnili.

muni, slovom zo všetkých národností.“³⁸ V štáte prednosť a moc prináležala nie Maďarovi, nie Slovákov, Nemcovi..., ale zemänovi... A tak tu národ nad národom nemohol mať moci. Národnosť v putách latinskej reči nemohla sa rozvíjať, ale v krajine nebolo národnostných sporov.

Áno, tak bolo až do konca 18. stoloetia. Ale vtedy, po smrti cisára Jozefa II., na sneme 1790—91-ho, Maďarov až nevysvetliteľne rozpálilo — dali sa oni na nedobrú cestu. A, zostanúc na tej ceste, dostali sa do Trianona.

V záujme maďarskej reči snemy 1790—91-ho roku i zatým o zlomkrky donášaly zákony. Horno-uhorské čiže slovenské stolice protivily sa tomu, oponovaly statočne, ale zastaviť prúd, spôsobený rozpálenými hlavami, nebolo možno. Literát Fraňo Kazincy už vtedy bol rozvažitý človek, jednako i on ešte povzbudzoval rozpálené hlavy. „Ak maďarská reč bude uvedená — písal 1791-ho — z národa nášho stane sa osobitný národ³⁹, medzi Maďarov a Nemaďarov postaví sa navždy stena, a cudzí (!) alebo stane sa medzi nami Maďarom, alebo *umre hladom*... Oči naše predovšetkým nech sú obrátené k tomu, aby maďarská reč bola prvou a všeobecnou a nemecké, slovenské, srbské a rumunské dieťa aby ju každé našlo“...⁴⁰

Odprvu hned' samé výstrednosti. „Maďarská reč!“ („Magyar nyelv!“) bolo heslom, ktoré hučalo po krajine. V časopise „Tudományos Gyűjtemény“-i 1825-ho roku vykladali: „Prvou vecou nech je vzdelávanie maďarskej reči... Ona nech je rečou čelade, obcovania, prvej výučby. Len potom môže nasledovať, ako prvá cudzia reč, nemecká. Táto pre Maďarov nie je nebezpečná. **Čoho Uhorsku a i samej vláde** (t. j. viedenskej) **báť sa treba, to je slovenská reč.**“⁴¹ Už 1827-ho v Lajoš-Komárne, za Dunajom, vyvoleného slovenského kňaza nepustili do fary: miesto neho najatí ľudia v noci priviedli do dediny kňaza maďarského, ktorého v slovenskej cirkvi nepoznal nikto. Cirkevníkov, ktorí tohto nechceli uznať za svojho kňaza a obranu hľadať šli do Pešti, pri návrate pochytili a vo Vespríme, sídelnom meste stolice, pred stoličným domom verejne bili ich na dereši. Onedlho takým spôsobom hodili sa i na veležskú slovenskú cirkev v Belehradskej stolici. A obyvateľstvo týchto dvoch obcí v krátkom čase roztratilo, možno povedať rozutekalo sa. Slovenskí národovci, ktorí v rozličnom povolaní žili v Pešti a v Budíne, 1834-ho založili „Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej“. V almanachoch spolko-

³⁸ Pavel Hunfalvy: Magyarország Ethnographiája, str. 457.

³⁹ Dotiaľ nebol osobitným národom.

⁴⁰ Levelezés, II, 46, 47.

⁴¹ Takto pochopíme i zápis poľského slavianofila Andreja Kucharského z roku 1828-ho. Z cesty svojej, ktorú v rokoch 1828—29 konal u Slovákov, Kucharski zaznačil, čo počul v znatnej rodine na východe Slovenska. Pri obede hodne hovorilo sa tam i po slovensky, a jednako o slovenčine povedali slová: „Die Sprache soll ausgerottet werden!“

vých („Zora“) takto bola možnosť vydávať i diela básnika Jána Hollého, ktoré iste slúžili ku cti i celej krajine. Ale vrchnostenského potvrdenia vykonať spolku nepodarilo sa ani po viacročnom prosení, konaní — zakladatelia jeho prinútení boli rozpustiť ho. Vtedy na vydávanie slovenských kníh v Liptovskom Sv. Mikuláši ustrojili spolok „Tatrín“, a vrchnostenského povolenia, potvrdenia vykonať nebolo možností ani tomuto — márne namáhali sa Slováci ako v Budíne, tak vo Viedni. Vo viedenskej politike, ktorá za času napoleonovských vojen dostala strach pred silou Slovanstva a báť sa ho neprestala ani potom, maďarizačné snahy mali ochranu a pomoc.

Len jediný gróf Štefan Széchenyi nemohol sa chladno dívať na výstrednosti, páchané pod zástavou maďarčenia proti nemaďarským národnostiam, najmä proti Slovákom. V reči svojej, povedanej 1842-ho na shromaždení maďarskej akadémie, takrečeno len toto vykladal. Vypočítajúc heslá, požadujúce, aby sa v krajine každý po maďarsky učil, Széchenyi spytoval sa: Ale keď niekto „vie po maďarsky, maďarsky hovorí, či z toho nasleduje, že už i pretvoril sa na Maďara?“ A potom temer bolestne hovoril: „Ale reč, národnú zvláštnosť takýmto nadmier ľahkým spôsobom, aspoň ja tak verím, ani len poistiť si nemožno, a tým menej postaviť ju na pevnejší a širší základ... Hovoríš ešte nie je to, čo cítiť, rapotanie jazyka ešte nie je bitie srdca, a tak po maďarsky hovoriaci, ba najvýmluvnejšie rečníci veru nie je ešte Maďarom“. ⁴² Pripomenul i zákony v záujme maďarskej reči donášané. „Hovorí sa, že niet v nich výstredností. Ale... či ostali pri tom, čo zákon nakladá, totiž aby miesto latinskej reči nastúpila maďarská?... Či k vôli maďarskej častejšie neodstránila sa každá iná reč ani nejaká náhka? Kolkože obradných rečí povedalo sa zo zásady a na rozkaz po maďarsky takým poslucháčom, ktorých ani desiatka čiastka nemohla to prijať za pokrm duše?“ (Str. 31, 32.) ... „S kráľom Matiašom ozaj bola by v Uhorsku vymrela pravda?“... Keď Nemaďari žalovali sa hlasnejšie, ešte ich napádali; Széchenyi teda hovoril: „Postavme sa len na ich miesto, či by si dal niekto vytrhnúť násilne čo len vlas bez sprotivenia?“... Alebo azda dobre robí, „kto hrdinského svojho protivníka, lebo s takým oduševnením bojuje za svoju krv, miesto toho, že by ho v rytierskom duchu zodvihol k sebe, pohanským spôsobom udre a dobrú povesť jeho nízkym podozrením zašpiníť nešťíti sa?“ (Str. 41.)

Ale márne hovoril Széchenyi — teplo jeho duše, hĺbokosť jeho slova nemaly účinku. Gróf Karol Zay, generálny inšpektor ev. cirkvi uhorskej, vodcu slovenskej mládeže, Ludovíta Štúra, vracajúceho sa s nemeckej univerzity do Bratislavy, privítal s tým, že márne pripravuje sa účinkovať v prospech slovenskej kultúry: to mohol by konať len mimo Uhorska — tu nie! A skutočne, menom

⁴² Štefan Széchenyi: A magyar akademia körül. Pest 1842. Na str. 20, 21.

generálneho konventu na konci školského roku 1843-ho na bratislavskom lyceu už bola inkvizícia (Prónay, Kossuth, Perlaky, Pulszky), a so slovenskej katedry Štúra onedlho odstránili. (Už prvej, 1838-ho, v školách Horného Uhorska rozpustili vzdelávacie spolky slovenskej mládeže.) Aby na vydávanie politických novín mohol dostať povolenie, Ludovít Štúr bol prinútený predkladať prosby za päť rokov, od 1841. do 1845-ho.

A zkušenosťi 1848-ho roku! V národnej politike maďarskej víťazom stal sa Kossuth — do zúfania privedený Széchenyi už v septembri bol obyvateľom Döblingu.⁴³ A Kossuth, slovenský renegát, aký bol naproti Slovákom, možno si predstaví. (Renegát to má v duši, že on stane sa nepriateľom tým, ktorým sa spreneveril.)⁴⁴ Keď v Pešti až hučaly heslá „svobody“, „rovnosti“ a „bratstva“, v júni, Štúrove slovenské noviny vydávať v Prešporku už nebolo možno. Štúr i sám, hoci na sneme bol vyslancom mesta Zvolena, v Prešporku, kde po uliciach šarapatila sfanatizovaná snemová mládež, už nemohol sa obstať. Slovenskí národovci 10. mája na svojom liptovsko-sväto-mikulášskom shromaždení formulovali svoje krajinské žiadosti, určené pred snem. A čo sa stalo? Národné žiadosti, vynesené tak, že budú predložené krajinskému snemu, nemohly obsahovať ničoho treštuhodného: z Pešti do Liptova jednako prišiel vládný komisár, a na Slovensku nariadili štátárium. Štúr, Hurban a Hodža, hlavné osobnosti shromaždenia, len útekem mohli sa zachrániť. Na hlavu každého z nich hlasatelia svobody, rovnosti a bratstva vypísali odmenu. Rozumie sa, potom v septembri Štúrovci na čele dobrovoľníckeho vojska zjavili sa na Slovensku. Brániť sa proti šibenici iného spôsobu nemali. Tak vzniklo slovenské povstanie...

Maďarská revolúcia skončila sa pri Világoši, ale politiku maďarskú už i zatým viedli v tom duchu, akého ona mala od Kossutha. Pritom, *čo pre maďarský národ stalo sa ešte osudnejším, postavili ju slúžiť záujmom a cieľom nemeckého sveta.*

Nasledovaly udalosti, ťažké pre Austriiu a výhodné pre Maďarov. Nevďačnosťou svojou, ktorej v krymskej vojne krikľavo dopustila sa proti Rusku, Austria — možno povedať — pripravila si dve katastrofy, Solferino a Kráľovej Hradec. Zlomená pri Kráľovej Hradci, hneď 1867-ho spravila s Uhorskom také pokonanie, že tu Maďari potom mohli nakladať s nemaďarskými národnosťami, ako len chceli. Ešte 1861-ho na sneme Deák hovoril o „chýbách minulosti“ a rozumel pod tým Kossuthovu politiku proti nemaďarským národom roku 1848-ho; programovite vykladal (Deák totiž), že nový snem uhorský „mediiným bude mať za cieľ uspokojíť národnosti v medziach možnosti“. Ale po roku 1867-mom

⁴³ V Döblingu, vtedy ešte pri Viedni, mali nový blázinec.

⁴⁴ Ludvík Kossuth narodil sa v Monoku, ale jeho otec z Turca dostal sa tu, do Zemplína, podľa svojho advokátskeho diplomu. V Turci v 1840-tych rokoch Ludvíkov strýc Juraj v slovenských národných veciach horlivo dopisoval si s Jánom Kollárom a Ludovítom Štúrom.

už nebolo potreby takto hovoriť; už prestala všetka zdržanlivosť. Zjavným, soznávaným cieľom, požiadavkom politiky stal sa „jednotný národný štát“. Co 1848-ho začali naučtytky, v tom teraz pokračovali už pokojne. Mysle dostaly sa úplne do moci šovinizmu, megalomanie. Publicistike dávali smer takí renegáti, ako Bela Grünwald (mať jeho bola sestrou breznianskych Májovských) a Eugen Rákosi. Národnostný zákon? Nebrali ho vážne. Veď Eötvös, ktorý koncipoval návrh zákona, ako minister školstva postavil maďarské učiteľské ústavy i v Modre a v Kláštore pod Znievom. Čiže: dal vychovávať len maďarských učiteľov. Štátny stroj postavili úplne do služby maďarizácie; Franc-Jozefa, preto, že nezastarel sa do ničoho, všetko dovolil, oslavovali ako „najústavnejšieho panovníka“.

Bezohľadne viedli národné potlačovanie, maďarčenie najmä na Slovensku, v Hornom Uhorsku. Jozef Hurban, horlivý predný človek Slovákov, ktorý na slovanskom kongrese v Prahe v júni 1848-ho osvedčil, že Slovákom bolo by ťažko vystúpiť proti Maďarom, a roku 1861-ho, keď Deák na sneme sľuboval „rozviť náš ústavný život na základe úplnej rovnoprávnosti“, oduševnený povedal v piesni:

„Ktože by rozdvojil, čo sám Pán Boh spojil —
Slovákov s Maďarmi ktože by rozdvojil?“ —

tento Hurban onedlho po 1867-mom roku pre článok v novinách slovenských už bol obyvateľom štátneho väzenia vacovského. Za času provizoria, keď viedenská politika bola by si chcela získať nemaďarské národnosti, Slovákom konečne po dlhých námahách bolo sa podarilo vykonať si povolenie na postavenie Matice Slovenskej, literárneho spolku v Turčianskom Sv. Martine; ešte o niečo prvej, 1862-ho, v Revúcej mohli si otvoriť slovenské gymnázium a pri ňom ustrojili i učiteľský ústav; gymnázium jedno otvorili ešte v Kláštore pod Znievom, druhé v sídle Matice Slovenskej, v Martine. Udržovali ako literárny ústav tak i školy tieto zo súkromných obetí, možných pri národnom oduševnení. A nová štátna moc, udajúc za príčinu, že tieto ústavy nevlasteneckého ducha rozširujú, zrušila všetky už 1874. a 1875-ho roku. Na vládných nariadeniach stály i potvrdzujúce podpisy „najústavnejšieho panovníka“. Vyniesť zákon, mocou ktorého po maďarsky učili by i v slovenskej dedinke v horách ukrytej, vtedy bolo už len otázkou času. V svojom „Felvidéku“ Grünwald chválil sa už 1878-ho roku, že tu stredné školy sú také stroje, do ktorých na jednom konci berú slovenských chlapcov, a na druhom konci vypúšťajú ich z nich už ako hotových Maďarov. Áno, porovnanie bolo verné. Jestli slovenský chlapec v strednej škole prezradil niečím, že pridíža sa svojej materinskej reči, vytvorili ho nemilosrdne a vec predostrelí ministromi školstva, ktorý vytvorenie zo školy schválil dôsledne zakaždým s tým dodatkom, že jestli by si patričný doniesol vysvedčenie alebo diplom z cudzozemska, platností v Uhorsku to nebude mať.

A tak to išlo nielen v stredných školách, ale i na právnických akademiách, na teologických ústavoch, ešte i vo viedenskom Pázmane. Od Slovákov brali dane, exekvovali ich, ale na rozvoj ich duchovného života zo štátneho rozpočtu od 1867-ho nedali im ani groša. Vo verejnom živote vytvorili ich zo všetkého; na pr. pri železničiach u nás ešte i strážnici, otvárajúci a zatvárajúci priehradu, boli ľudia z maďarských krajov dovedení. Aby Slovákov ostávalo menej, administratívne vrchnosti použily i cholery 1873-ho roku. Pod zámenkou, že sú *siroty*, že v cholere pomreli im rodičia, úradne sbierali i také 10—15-ročné deti, ktoré mali rodičov, a odvážali ich do ďalších maďarských krajov do služby. Vec uznali za takú praktickú, že po cholere niekde ešte i o tridsať rokov sbierali „siroty“. Slovenské vzdelanie hatí dovolený bol každý postriedok. Štátny inšpektor školský v Nitre — volal sa Gustáv Libertinyi — v 1880-tych rokoch chváleval sa, ako on pálieval na dvore stoličného domu v školských knižniciach konfiškované slovenské knižky! A knižku, alebo statočný časopis slovenský dostať na dedinu nebola ľahká vec — strážil notár a zväčša i sám poštár. V takom smere pracovali najmä takzvané „kultúrne“ spolky. (Povestný bol nitriansky, založený spoločníkmi školského inšpektora Libertinyiho.)

Boly to veci, ktoré v civilizovanom svete nedaly sa ani myslieť. My už obávali sme sa, že jestli budeme sa žalovať, žalobám našim za hranicou ani neuveria, budú ich pokladať za povymyšľané, nemožné. Pravda, v Pešti starali sa i o to, aby hlasitých žalôb bolo čím menej; za času Bánffyho vlády (od 1895-ho) tlačovými procesmi napádali naše časopisy tak, že v štátnom väzení neprestajne sedeli slovenskí novinári. Výstrednosti v každom smere!

Roku 1906-ho ružomerského farára Andreja Hlinku, preto, že pri obecných voľbách zastarel sa v národnostnom duchu a pri vyslaneckých voľbách podporoval vec národnostného kandidáta Šrobára, spišský biskup Párvy suspendoval. Rozumie sa, taká vec v Ružomberku spôsobila rozčulenie. Hlinku, keď vracal sa od biskupa, u ktorého osobne bránil svoju vec, na železničnej stanici ružomerskej hromadne pozdravili. A že tam tak so strany pozdravujúcich, ako so strany pozdraveného padlo i niekoľko trpkých slov, Hlinku s dr. Šrobárom a početnými mešťanmi ružomerskými obžalovali pre „búrenie proti maďarskému národu“. Obžaloba točila sa temer len okolo toho, že Hlinka a Ružomberčania hovorili: „Načo je Slovákov maďarská reč!“ A odsúdili pod predsedníctvom Gejzu Chudovszkého — ktorý o niekoľko rokov prvej, ako štátny fiškus, v Nitre „vlastenčil“ v takomto politickom, pre Slovákov nespravodlivom procese — do štátneho väzenia Andreja Hlinku na dva roky, Vavra Šrobára na rok, viac predných mešťanov ružomerských po 2—6 mesiacov a na zaplatenie značného peňažného trestu.

Alebo: v Kovačici (Banát) pri voľbe farára ukázalo sa národné čítanie slovenské; vyvolili si mladého národovca Jána Čaploviča. Sovinisti, aby to paralyzovali, v ľudnatej cirkvi našli (preparovali) 16 takých ľudí, ktorí podpísali osvedčenie, ktorým v Kovačici žia-

dajú i maďarské služby božie. A superintendent (budínsky farár Scholz) naložil ich cirkvi (neoprávnene). Farár Caplovič nemohol sa sprotiviť superintendentovmu nariadeniu — pripravil sa v nedeľu na maďarskú kázeň. Ale veriaci pretrhli kňaza na kazateľni po prvých maďarských jeho slovách a začali oduševneno spievať po slovensky. Ani nedopustili mu hovoriť ďalej po maďarsky. A, ako v Ružomberku, i túto scénu predstavovali ako protimaďarskú vec. Pod titulom búrenia obžalovali z ev. slovenskej cirkvi kovačickej 97 osôb. (Okrem troch boli všetci roľníci.) I odsúdili z nich pre „prečin“ búrenia 35-tich spolu na šesť rokov a osem mesiacov do väzenia.

A v Ružomberku malo to ešte pokračovanie. Filia Černová, pri samom Ružomberku, mala nový kostol, vystavený hlavne z horlivosti Andreja Hlinku, rodáka černovského. Vďační Černováni prosili teda spišského biskupa, aby suspendovaného Hlinku uviedol nazpät, aby on mohol vysvätiť nový kostol. Biskup to odoprel a akt vysvätenia sveril inému kňazovi. Vtedy Černováni požiadali povereného, aby sa v ustanovený deň neustával k nim, lebo vysvätenie kostola oni teraz nechcú mať. — „Ale načo by boli žandári, načo slúžny!“ pomysleli si dolno-liptovskí politikovia. A tak žandárov v Černovej už 26. októbra bolo 16, a na druhý deň predpoludním išiel hlavným slúžnym vedený kňaz, poverený vykonať obrad. Deputácia černovská ustanovila sa na konci dediny prosiť ešte i teraz, aby sa vrátili. Na ceste pred dedinou sišlo sa množstvo ľudí, a keď na vozíku hlavného slúžneho, Pereszlényiho, bolo poznať, že nezastane, zástup, ktorý sa ešte vždy množil, začal volať: „Nechceme vás!“ ... Koniec scény: od strelby žandárov 9 mŕtvych, traja umierajúci, dvanásť ťažko a 80 ľahšie ranených. Ku šestnástim žandárom do Černovej ešte v ten deň prišlo ich 50, a do Ružomberka stotina vojska. Ani stav obleženia!

A súčasne v Lúčkach, v susedstve Ružomberka a Černovej, biskup Párvy svojimi maďarizátorskými výčinními spôsobil taký stav, že cirkevníci vyše roka nechodili do kostola, mŕtvych sami si pochovávali a deti nechávali si nekrstené...

Alebo čo to bolo s Rusmi podkarpatskými! Neludsky naložili s nimi už pri usporadovaní urbáru. Jednako na začiatku 19. storočia podkarpatská Rus dávala ešte takých ľudí, ako boli Bačinskij, Kukoľnik, Baludianskij, Orlaj, Venelin. O niečo pozdejšie budili tu duchovný život medzi inými Kutka, Lučkaj; potom v službe národnej veci zjavili sa také osobnosti, ako Duchnovič, A. Dobrianskij. Ale po roku 1867-mom onedlho už temer nemal kto zaujímať sa za ľud. Duchovenstvo najali do služby maďarizácie — ľud ostal cele opustený. Keď pred samou svetovou vojnou vznikol marmarošský proces, proces „proti schizme“, i my Slováci ustrnutí videli sme, čo to bolo s našimi východnými susedmi, s bratmi ruskými. Bolo ich číselne málo, nuž zdolali ich za krátky čas. Marmarošským procesom odokryly sa strašné veci. S ľudom na svete v štáte tak ešte nenakladalo sa, ako v bývalom Uhorsku s podkarpatskými Rusmi...

Tak sme tu žili.

A u Slovákov od všetkého horší bol stav školy. I takí rodičia, ktorých národný cit ešte nebol prebudovaný, vybadali, pochopili, že maďarská škola je pre ich deti nedobrá, nepriateľská — a odvrátili sa od nej. Vyše povinných šiestich rokov (6—12) nedávali synov do škôl. Už v 1880-tych rokoch v stredných školách Horného Uhorska učili sa temer len synovia úradníkov a Židov. V Žiline v katolíckom gymnáziu každý rok učilo sa viac židov než katolíkov. Nuž a takto, bez školského učenia, v poslednej štvrti 19-ho a na začiatku 20. storočia, temer v centre Európy, obstúpenému civilizovanému svetom, národu ťažko bolo existovať, udržať sa. I začalo sa už v 1870-tych rokoch desným spôsobom sťahovanie Slovákov do Ameriky.

A pán Iványi, dejepisec, pohoršený rozpráva, že títo Slováci nenávideli Maďarov.

III.

I len po ľudsky berúc, aké nepekné veci toto byly! Z miliónov na vzdelanostné ciele krajským snemom každoročne odhlasovaných my Slováci od 1867-ho nedostali sme ani tolko, čo by bolo stačilo na vytlačenie jedného šlabikára. Čo sme z vlastných síl postavili v záujme nášho duchovného života, to nazvali „panslavizmom“, alebo „nevlastenectvom“, „zapredávaním vlasti“, a zrušilo, zničilo sa, a miesto zrušeného postavil nové nebolo dovolené. Spomenul som, aký hrdý bol na svoje vlastenectvo školský inšpektor nitriansky, že slovenské knižky, konfiškované v školských knižniciach dedinských, popálil na dvore stoličného domu. Alebo: keď 1875-ho vyšlo ministerské nariadenie, zrušujúce Maticu Slovenskú, v jednej miestnosti matičnej už bola prihotovená knižka, obsahujúca najpotrebnejšie známosti pre hospodársky život — už len oddať ju na poštu; ale konfiškovali knižku, a na dedinu slovenskú nedostal sa z nej ani jediný exemplár. (Preto, že písaná bola po slovensky!)

Vôbec tlačené slovo slovenské pokladalo sa za vlastizradnú vec — dediny pred ním chránili úradne. Zo školy i dedinskej (od roku 1907) bolo už temer vytvorené. V stredných, odborných i vysokých školách nepomaďarčených synov slovenských materí vyhadzovali. A keď to tak išlo už nejakých 30 rokov, vtedy v novinách i v knižkách začali hlásať: „Skoro dva milióny ľudí v tom stave, v tom intelektuálnom svete, v akom dosiaľ žily, ďalej žiť nemôžu, a tu prísnu povinnosťou je pozdvihnúť tento element na vyšší stupeň kultúry... Slovákov pozdvihnúť do vyššej kultúry maďarskej.“⁴⁵ „Nieto, jedinej slovenskej knižky, ktorá by od-

⁴⁵ Baloghy Ernő: A magyar kultúra és a nemzetiségek. Budapest 1908. Na str. 171.

borné vedomosti obsahovala.“ (Str. 168.) Medzi členmi Matice Slovenskej nebolo vraj ani jediného, ktorý bol by napísal vedeckú knihu. Potom Baloghy pochvalne odvolal sa na Grünwalda, ktorý v svojom spise „Felvidék“ už vraj 1878-ho povedal, že „Uhorsko má síce po slovensky hovoriacich obyvateľov, ale slovenskej národnosti v tejto krajine nieto.“

Ani čo by surovým násilím strhal so mňa šaty, utekal ukryt ich, potom, vráťac sa, vyvolával ľuďom hore-dolu idúcim: „Hľadte, je nahý — naničhodný, neschopný života!“

Baloghyho takáto knižka je z roku 1908-ho, keď na základe Apponyovského zákona po maďarsky bolo treba učiť od abecedy už i v najskrytejšej slovenskej dedine. Učenej spoločnosti Slováci márne domáhali sa od 1834-ho roku; keď konečne 1863-ho vymohli si ju, Maticu Slovenskú, po dvanástich rokoch zrušili im ju spolu so strednými školami a učiteľským ústavom, tiež horkoťažko vymoženými. Od štátu na duchovné potreby slovenské nedostalo sa ani krajciara, tlačené slovo slovenské potlačovalo sa, knižky surovo i pálili, a vtedy potom začali volať: „Zaostalý Slovák! Treba ho pozdvihnúť, to jest pomadžarčiť.“

Pozdvihnúť... Veru, v takom položení bol Slovák, že dvíhať, pozdvihnúť ho bol by ľudský cit vyžadoval. Trpel, upádal, číselne hynul temer v priebehu celej historie uhorskej.

Ešte v prvej polovici 19. storočia značná časť katolíckeho kňazstva po celom Uhorsku bola slovenského rodu, na biskupských stolicách sedeli zväčša synovia slovenských materí. V Záhrebe biskup Alagovič († 1837) a arcibiskup Haulík († 1869) boli tiež zo Slovenska. Slovák rád mal školu. Superintendent Ján Seberíni, narodený 1780-ho vo Veličnej v Orave, zaznačil v svojom životopise⁴⁶, ako dávali z jeho rodiska v 18. storočí chudobní rodičia svojich chlapcov do škôl. Jeden otec, Šulek, mal šiestich synov, a z nich piati boli kňazmi, šiesty učiteľom. Synom tohto učiteľa, Michala, bol Ján Šulek, v Mošovciach učiteľ Jána Kollára, potom farár v Sobotišti. Jeho, sobotištského Jána, synovia boli: znamenitý Bohuslav záhrebský, slovenský mučeník roku 1848-ho Ľudovít a Vilko. Po najstaršom synovi Michalovi vnukovia Ján Šuleka boli v maďarskej vede vysoko staváni Fridrich a Viliam, prvý ako profesor peštianskej techniky a architekt, druhý ako profesor medicínskej fakulty (okulista) na peštianskej univerzite. (Že Milan Štefánik po materi bol právnikom sobotištského Šuleka, je známo.)⁴⁷

A mohli by sme ísť nazpät hoci do 9. storočia: Slovák bol životaschopný, usilovný. Veľká Morava, ktorej jadrom — ako vykladá i Julius Pauler — boli obyvatelia údolia Váhu a Nitry (totiž

⁴⁶ Slovenské Pohľady, 1906, str. 667.

⁴⁷ Druhý Šulek vo Veličnej, od tamtoho, otca šiestich synov, o jedno pokolenie mladší, mal troch synov ev. kňazov a štvrtého kňaza katolíckeho.

naši predkovia), za Rastislava a Svätopluka zastavila nátlak germánskeho sveta dolu Dunajom; veľké dielo slovanských apoštolov (Cyrila a Metoda), čiže cirkev slovanského obradu a staroslovanská písmeňnosť, vykonalo sa tu, z myšlienky a iniciatívy nášho Rastislava. V tie časy strany stredného Dunaja, kraje Devína, Nitry, Komárna, Ostrihoma, Vyšehradu, Vacova až po Matru, ešte nemohly byť pokojným obydľím: západný sused, Germán, bol ešte v stave vrenia, pritom pre veľkú Moravu nemohla byť dobrá okolnosť, že do Panonie dostali sa ešte Maďari. Veľká Morava zanikla, čo však Rastislav so Svätoplukom a s apoštolmi slovanskými postavil, to nemohlo spustnúť, zmiznúť naraz. Slovanskí kňazia zadunajskí, o ktorých práci pri pokresťanení Maďarov tak uznanlivo píše Julius Pauler⁴⁸, skrze nás alebo od nás dostali sa ta a slovenské slová kresťanskej terminologie maďarskej, poprijímané v Panonii, prácou slovanských apoštolov vznikly vlastne zväčša tu, u našich predkov, a odtiaľto zanesli ich do Panonie. Tam, za Dunajom, i kresťanske chrámy od druhej štvrti 9. storočia dal vystaviť z Nitry presťahovavší sa ta Pribina a jeho syn Kocel.⁴⁹ Maďarská reč utvárala sa v Panonii v storočiach 10—12., maďarská kultúra začala sa tam v tej dobe, ale — najmenej rečeno — prvé nite kultúry, ktorú si Maďari tam nadobudli, mali svoj pôvod od Pribinu a jeho syna. Že v 9. a 10. storočí v Panonii bola slovenská, nie nemecká kultúra, dôkladne svedčí to množstvo slov do maďarskej reči tam poprijímaných.⁵⁰ Z druhej fázy svojho kre-

⁴⁸ A magyar nemzet története az árpádházi királyok alatt. I, str. 18.

⁴⁹ „Tudjuk, hogy e helyen (Mosaburg, Zalavár) szent István monostort alapított (vagy a meglevőt dotálta, rendezte, megerősítette), s Zalavár mostani romjaiban már csak ezen monostor és a hozzá tartozó egyház romjait tűnteti fel; de akad a romok között több kő, mely, úgy anyagát, mint díszitményeit tekintve, nem származhatik a szent István által alapított s az ásatások által feltárt egyszerű monostorhoz, hanem fejedelmi épület s fényes egyház maradványa lehet, a milyent e helyen csak Privina építtethetett... Kocel apja fia volt, egészen annak nyomdokaiban haladott s tovább építette az egyházakat, másokat viszont gazdagon megajándékozott.“ (Balics Lajos: A kereszténység története hazánk mai területén a magyarok letelepedéséig. Bpest, 1901, na str. 259.) O pozostatkoch starodávneho chrámu v Zalaváre: Archaeologiai Értesítő, 1892, str. 58; 1894, str. 49.

⁵⁰ Slovanských slov v maďarskej reči Miklosich (Die slavischen Elemente in Magyarischen) napočítal 956. — Na konci 19. storočia (1892) našla sa jedna zbierka maďarských slov z 15. storočia v sedmohradskej Bystrici, druhá (1893), tiež z 15. storočia, v hornorakúskom kláštore Schlägl. Vydavateľ tejto druhej zbierky, Štefan Szamota, napísal: „Tak bystrická ako schläglovská zbierka slov je veľmi poučná stej stránkv, v akej strašnej miere bola maďarská reč, majúca i dnes najmenej tisíc slovanských slov, preplnená elementy zo slovanských rečí poprejímanými.“ („Mind a besztercei, mind a schlägli szójegyzékek rendkívül tanulságosak arra nézve, hogy a magyar nyelv, melyben ma is legalább ezer szláv kölcsönszó van, mily óriási mértékben volt tele a szláv nyelvekből vett elemekkel.“ — (Szamota István: A schlägli magyar szójegyzék a 15. század első negyedé-

stianstva zas čo všetko môžu Maďari ďakovať apoštolskej práci pražského Vojtecha!

Štát našich slovenských predkov, hoci bol veľmi dobre založený, v ťažkých okolnostiach neudržal sa. Rám štátu rozsypal sa, ale — ako už rečeno — čo v tom ráme postavil Rastislav so Svätoplukom a so slovanskými apoštolmi, to nemohlo naraz zaniknúť. A možno súdiť z nejednej veci, že tieto pozostatky pri tvorení štátu potom za Dunajom, v Ostrihome, s nejednej stránky boli vzácne, užitočné. Ako vieme z fuldských letopisov, Svätoplukovo vojsko na jednom mieste prechodilo od rána do pozdneho večera — toľko ho bolo. Môžeme si teda predstaviť — hoci vo vojsku mohli byť i sbory susedných Slovanov, pod nadvládou Svätoplukovou postavených — že v 9. stolytí Slováci i číselne nie tí boli, čo potom o tisíc rokov. Slavistika už vie, že v 9. stolytí dnešnú Moravu celú, i s čiastkou Dolných Rakús, tí Sloveni-Slováci obývali, ktorí i kraje medzi Karpatmi, stredným Dunajom a Matrou.⁵¹ Miestne mená týchto krajov napospol svedčia o slovenskej minulosti. Devín, Ostrihom, Vyšehrad, Budín, Vacov pôvodne sú západno-slovanské, čiže slovenské mená.⁵² Pre Slovákov nedobrá vec bola, keď s juho-ruskej stepi dovalili sa sem Polovci: najmä vtedy (v 13. stolytí) vytisli nás zdola nahor. Od 15. stolytia zas Slovákom dostalo sa najviac nehôd v každom ťažkom položení Uhorska. Keď Alžbeta, vdova kráľa Alberta, brániť práva svojho syna pohrobka (Ladislava V.) priviedla sem Jána Jiskru, na Horné Uhorsko zvalili sa všetky nedobré stránky toho stavu. Tiež tak všetky farchy vojen, ktoré kráľ Matias na západnej hranici viedol, znášali Slováci. Že za času tureckej pohromy nie na kraje Turkom podrobené valilo sa najviac zlého, spomínajú i maďarskí historici.⁵³ A o bojoch Bocskaya, Bethlena, Thököliho a Rákócovcov dostačí povedať toľko, že javišťom ich všetkých byly naše slovenské kraje.⁵⁴

ból. Bpest, 1894.) To jest, i dnes jest v maďarskej reči najmenej tisíc slovanských slov, a za starodávna, ešte i v 15. stolytí, bolo toho ešte omnoho viacej — ohromné množstvo.

⁵¹ Dnešný tvar mena Slovák nie je pôvodný. Jeho prídavné meno je i dnes: slovenský, príslovce: slovensky. Ja som Slovák, ale matka moja bola Slovenka, ako je i moja žena a dcéra. Pripona -ák v našom mene je pozdejšia. Z pôvodného Slovena Slovák stal sa tak, ako z pôvodného Poľana dnešný Poliak.

⁵² Maďarské mená *Váralja* sú preklady slovenského *Podhradia*. T. j. byly to pôvodne všetko slovenské obydlia.

⁵³ „A mennyire az egykorú emlékek böl kivehető, aránylag a legnagyobb anyagi jólétnek a török uralom utolsó éveiben a magyar államterületnek ama része örvendett, mely közvetlen török uralom alatt állt.“ Acsády Ignác: Magyarország története I. Lipót és I. József korában, str. 395.

⁵⁴ Iványi chválí Slovákov, že hrdí boli na svoje kuructvo a spievali si:

„Nem tudom ín semi tótul, mert ín magyar vagyom —“

ale pesnička tá je satyra, posmech na Slovákov, ktorí boli kurucmi, pod zástavou z plachty urobenou chodili po Orave a sedliakom brali husi, svine, kravy.

I slabli veru, slabli Slováci. Za času tureckého panstva, možno povedať, hynuli. A keď po vyhnaní Turkov nasledovala kolonizácia Dolnej zeme, z toho — ako potom ukázaly následky — zas len pre Slovákov byly ztraty. Hore, v domove svojom, osádzaním dolnozemským zredli (a to na rečovej hranici maďarsko-slovenskej), a dole z porozsýpaných mnohí ztratilí svoju národnosť. Vtedy, v 18. stolytí, ako hovorí i Henrich Marczali, „pochybné bolo ešte i o veľkej Dolnej zemi, či zostane maďarskou“; ale „dolnozemské osádzanie Slovákov stalo sa pre maďarskú národnosť jednou z najšťastnejších vecí. Pri Slovákoch nemohli sa šíriť Nemci a Srbi... a, ako dnes vidíme, pripravilo sa šírenie maďarstva... Najväčšia časť Dolnej zeme stala sa maďarskou a definitívne založily sa v tejto vlasti základy supremacie maďarstva.“⁵⁵ Takí stenčení Slováci udržali sa len pri svojej húževnatej prírode. A že boli tu, existovali, toho dôkazy v živote Uhorska sú nepočtené. Nebohý Artúr Odescalchi hodne vedel z minulosti Horného Uhorska, a ja som od neho počul, že za 150 rokov budínskych i filakovských pašov iste dráždilo zlato banských miest; ale dostať sa k nemu Turci nemohli: banské mestá maly okolo seba slovenské dediny, a tie ich ochránily. Pôvodné meno Szondyho, Kölcseym, Cucorom a Aranyom ospievaného dregelského hrdinu, bolo *Suho* a vychovával sa v Turci na Sklabinskom zámku u Révayov. Akého rodu bol Dobo, jágerský hrdina, ukazuje jeho meno.⁵⁶ Alebo: generál Hadik, ktorý v sedemročnej vojne pokoril Berlín a zahanbil Fridricha Veľkého, bol potomkom kňazskej rodiny, ktorá pochodila zo slovenskej dediny turčianskej. A — aby som spomenul i roky 1848 a 49, či rodné meno kňaza Erdősiho, Maďarmi oslavovaného pre víťazstvo v bitke pod Braniskom, nebolo ešte i 1848-ho Polesný? ... Na hrade Vajda-Huňadskom bašta, ktorú dal vystaviť Ján Huňad, odprvu i dnes zvaná je po slovensky, „Neboj sa!“ V Uhorsku viac zámkov malo takto nazvané bašty, a ony sú iste pamiatkou toho, že v bojoch Slováci mávali za heslo, pod ktorým víťazili: „Neboj sa!“⁵⁷

Len teraz, 1926-ho roku, zistil práve Bela Iványi, ako historik uhorského práva, že pôvodné meno Zachariaša Mossóczyho, biskupa nitrianskeho a v Uhrách v 16. stolytí prvého právnicka, bolo *Rohožník* a narodil sa (r. 1542-ho) v Mošovciach, neďaleko nitrianskeho Nového Mesta. (Matka bola Dorotea rod. Černá.) *Corpus*

„Cifra plachta-zásztavában jártam Oravában —
olyan legíny voltam:
huszát, szvinyát, kravát szelákoktól brátam.“

⁵⁵ Marczali Henrik: Magyarország története II. József korában. I, 234, 233, 238.

⁵⁶ *Dobo*: slovenský tvar mena Tobias.

⁵⁷ Povestná Rákóciho nóta („Rákóci-nóta“), z ktorej složili potom *pochod Rákóciho*, je z liptovskej takzvanej *Svihrovskej*, už temer zabudnutej i v Liptove, keď pominul sa muzikant starý Pífo. Ale krásne hrá Svihrovskú na piáne ešte pán Mikuláš Kubinyi v Podzámku Oravskom.

Juris uhorský v Rohožníkovi mal svojho zakladateľa. A človeku príde na um nielen Verbőczy⁵⁸ a jeho Tripartitum, ale i samý prvý základ pravosúdia v Uhrách, prisahanie „ad *praudam*“... Benedik Komjáthy, maďarský prvý prekladateľ biblického textu, bol rodák z nitrianskych Komjatíc; keď učil sa na viedenskej univerzite, ešte nemal tohto mena. Maďarsky naučil sa pravdepodobne len vtedy, keď okolo 1530-ho roku pred Turci utiekol až do Marmaróvskej stolice, do Hustu, a dostal sa do dvora pani Perényičky. Jur Káldi, povestný prekladateľ maďarskej biblie, bol z Trnavy; a vtedy, v 16. storočí, kým ta nepopríchodili za Pázmányom, v Trnave nebývali a nerodili sa Maďari. I Michal Sztárai, maďarský spisovateľ a reformátor, o ktorom poctivo spomínajú, že v 16. storočí založil 120 cirkevných sborov protestantských, bol synom zemlínскеj slovenskej dediny, nazvanej Stara (Stará).

Chcel by som krátko, stručne končiť, ale či môžem nespo- menúť, že synom slovenských rodičov bol i Alexander Petőfi, pýcha maďarskej literatúry. Mať jeho, Mária Hruzová, z turčianskej dedinky, Liešneho, išla k svojmu strýcovi, učiteľovi v Asode, a tam vydala sa za mäsiarskeho tovariša Štefana Petroviča.⁵⁹ Maďáčka „Tragédia človeka“ do tlačiarne šla z ruky Jána Aranya, a jednako najdú sa v jej reči slovacizmy. Imrichov starý otec, Ján Madáč, známy je ako skladateľ cirkevných piesní slovenských. Koloman Mikszáth, keď jeho rodnej dedine, novohradskej Sklabini, dali maďarské meno, veľmi zaradovaný povedal: „Tak ja nenarodil som sa nikde!“ Sobášil 1883-ho dal sa v Pešti v slovenskom kostole...⁶⁰ Poučné bude, keď raz niekto zo sväzkov Sziny- nyeiho („Magyar irók élete és munkái“) vylúšti, koľko tam ľudí nemaďarského pôvodu. Áno, a veľká bude účasť najmä Slovákov! Hneď jedno z prvých mien u Szinyneia je Ábrányi. Vypočítané sú šiestich Ábrányich práce a s prácami služby národnej veci maďarskej vykonané. U každého udáva sa, že pochodí z turčianskej laclavskej rodiny Eördöghovskej. Meno Ábrányi je nové, len od roku 1843. Pravda, u Szinyneia nedočítame sa o tom, čo je v Turci všeobecne známo, že laclavskí Eördöghovci pôvodne boli Čerti. Ako z mnohých listín vieme, v 17. storočí z rodiny nebolo ešte ani jedného Eördögha — ešte len Čert. ... Jur Rákóci, v Sedmo- hradsku nástupca Gabriela Bethlena, za diplomatov mal Jura Černela, Klobušického a Daniela Hrabca (Hrabec, Hrabecius) — ich vysielal

⁵⁸ Vrbovce—Verbőc.

⁵⁹ Štefana Petroviča, pre koncovku jeho mena (-vič), neraz pokla- dali za Srba, nevediac alebo nepovážiac, koľko je medzi Slovámi Jan- kovičov, Durkovičov, Ondrejkočivov, Palkovičov, Michalovičov — Petro- vičov. Z krstného mena takto tvorené priezvisko, meno rodinné, najde sa temer v každej slovenskej dedine aspoň jedno.

⁶⁰ Na začiatku februára 1883-ho so Svetozárom Hurbanom bol som v Pešti na výstavke Vereščaginových obrazov. Navštvíviac na slovenskej fare Daniela Bachata (Miloslava Dumného), počuli sme od neho: „Včera som sobášil Mikszátha.“

nielen ku poľskému kráľovi, ale i do Viedne a ku Pázmányovi do Trnavy.⁶¹ Bez Slovákov neobišli sa ani tam, v Sedmohradsku.

A ešte akou zvláštnou, charakteristickou vecou možno doložiť z minulosti Uhorska význam Slovákov! Ako sa dostalo na koniec znatných rodinných mien maďarských *y*? V maďarskej reči táto litera sama o sebe neoznačuje zvuku — ona je vlastne len znak grafický pri mäkkých spoluhláskach (ny-ň, ly-l, ty-t, gy-d'). Pri takých menách, ako na pr. Tolnay, Teleky, Szentimrey, čo zna- mená teda *y* miesto *i*? Keď z vlastného mena Tolna prídavné je tolnai, prečo píšu rodinné meno Tolnay? Genezou tejto zvláštnej veci môže byť len toto: V Uhorsku v poradných sieňach, v úra- doch, v opise bojov, pri spomínaní pánov na hradoch zhusta ozývaly sa mená, končiace sa na -ický alebo -ský.⁶² A že tieto mená, budiace rešpekt a úctu, ako na pr. Benický, Domanický, Beňovský, Medňanský, Ostrolúcky, Maršovský, Rakovský, Podmanický, Tu- ránsky a p., oddávna písavaly sa s ypsilonom, u Maďarov prišlo do úžitku privesiť si na konci mena *y* miesto *i*.⁶³

Minulosť hornouhorského zemanstva objasňuje sa i tým, že hornouhorské stolice ešte i po sneme 1790—91-ho roku proti- vily sa uvádzaniu maďarskej reči do administrácie. Len keď dô- sledne videlo sa, že viedenská politika pri svojom protislovanskom smere hotová je i podporovať maďarský šovinizmus, vtedy naše zemanstvo pripojilo sa k maďarizačnému prúdu. (Ale z toho toto zemanstvo potom mohlo mať trpkú zkušenosť. Zapriahnuté do voza maďarskej veci ztratilo svoj význam.)

Slováci vôbec hynuli, trátili sa. Kazincy dobre videl, keď po- vedal, že jestli maďarská reč a národná vec maďarská tak bude sa napomáhať, ako to začal krajinský snem 1790—91-ho roku, nuž v Uhorsku „Nemaďar umre hladom“. Pre Slováka, pridržajúceho sa svojej národnosti, onedlho už len na dedinskej fare alebo v škole bolo chleba. Z prvého času slovenskej renaissance také významné osobnosti, ako Ján Kollár a Ján Hollý, tu už len tak mohli mať existenciu, lebo boli kňazmi. Pre ich vrstovníka Šafárika, ktorý ne- oddal sa na kňazstvo, na Slovensku 1819-ho roku už nebolo miesta. Jeho, učenca politiky vyhýbajúceho, ani na profesorskej stanici svojho novo-sadskeho gymnázia nemohli už 1833-ho obrániť ani Srbi. Ináč, že Šafárik po Novom Sade bol prinútený utiahnuť sa v Prahu, to

⁶¹ Szilágyi Sándor: Rákóczy és Pázmány. Pest 1870 — na str. 188.

⁶² Ešte 1806-ho roku Anton Szirmay v svojej knižke „Hungaria in parabolis“ poskladal do veršov vyše 140 hornouhorských rodinných mien a na koniec veršov dajúc meno Jesenský, k nemu v rýme posta- vil v latinskej knižke slovenský výrok:

„Tito všetci dobre vedia po slovensky.“

⁶³ Poliaci a Rusi tiež zhusta majú mená, končiace sa na -ský a -ický, ale Poliaci píšu si -i (Dembinski, Poniatowski) a Rusi -ij, (Dostojevskij, Ostrovskij); *y* majú takto tvorené mená len u Čechov a Slovákov. To jest: vec jasná, že *y* na konci rodinných mien maďarských je účinok, aký mali v Uhorsku mená znatného zemanstva slovenského.

bol výčin ešte viac viedenskej, než budínskej politiky. I Bohuslav Šulek, ktorý od začiatku 1840-tych rokov v Záhrebe bol výtečným pomocníkom Ludovíta Gaja a potom do svojej smrti (1895) neunavým činiteľom vedeckého života chorvatského, odtrhol sa od svojho rodného kraja slovenského ešte nie celkom vinou maďarizácie. Ale Ludovítovi Stúrovi, keď 1840-ho s nemeckej univerzity vrátil sa do Prešporka, generálny inšpektor ev. cirkvi uhorskej gróf Zay už surovo-úprimne povedal, že postaví sa do služby národnej veci slovenskej mohol by sa len za hranicou Uhorska.

A vôbec takýto netolerantný bol potom maďarský duch. Najmä 1867-ho prestaly všetky nádeje slovenských idealistov. Hneď, ako po pokonaní s Viedňou začal sa v krajine nový poriadok, nemilosrdne prepustili slovensky smýšľajúcich profesorov bansko-bystrického kat. gymnázia, postavených biskupom Moysesom; v Uhorsku pre nich viac nebolo miesta, boli prinútení ísť do sveta. Roku 1878-ho na Grünwaldov „Felvidék“, ktorého každá litera usilovala sa búriť proti Slovákom, vážnu odpoveď napísal dr. Michal Mudroň. Ale čo? Keď onedlho (1883-ho) vyšiel spis J. H. Pelsőciho („Magyarország s a tótok“), v ňom mohli sme čítať i takéto veci: „Uznajme, že čo pán Mudroň vraví, v tom jest mnoho takého, čo s istej stránky je správne... Ale čo rozhodne zatracujem, to je: že z jeho každého slova, z každého riadka jeho odpovedi vysvitá nesmierna láska, aby som sa tak vyslovil, zbožňovanie slovenského jazyka a slovenského plemena.“ (Str. 3.) Alebo: Že inteligencia Horného Uhorska pri svojich stykoch s ľudom nepoužíva svojej reči a odstupuje od nej k vôli slovenskej, — „pokladám za najväčšiu chybu, až hriech.“ (Str. 85.)

Teda, keď niekto nesmierne miluje svoju materinskú reč, to treba zatracovať! Keď inteligencia, povedzme mestský advokát, lekár s dedinským ľudom, dedinský kňaz a učiteľ so svojimi cirkevníkmi hovoria ich rečou, to je „najväčšia chyba, až hriech“!

Čítať takúto vec ešte nebolo možno — len po maďarsky!

A toto je ešte z roku 1883-ho. Bezpríkladný šovinizmus tento potom sa ešte rozpaľoval.

Jozefovi M. Hurbanovi, o vacovskom väznení ktorého už bola zmienka, po smrti ani pomník nemohol byť postavený pokojne. Vrchnosť, disponujúca žandarmeriou, pri pietnom akte nepustila ku hrobu ani vdovu a deti. Syn Svetozár opísal v novinách *takúto* vec, a dostal sa do Vacova, do štátneho väzenia, na celý rok.

Ján Kollár, človek veľkého významu v Slovanstve, pochovaný vo Viedni časom tam mohol byť slávnostne vyňatý z hrobu, prevezený do Prahy a tam slávnostne uložený poznovce do zeme. Kollár bol rodákom turčianskym, z Mošoviec: v júli 1793-ho turčianski Slováci chystali sa zasvätiť 100-ročnú pamiatku jeho narodenia, ale vrchnosť im to zakázala. Po zákaze vo výročný deň vybrali sme sa z Turčianskeho Sv. Martina do Mošoviec, že aspoň nemo pokloníme sa pred rodným domom veľkého človeka a nemo, bez reči, položíme tam veniec. To išlo predpoludním bez prekážky —

Mošovce boli ešte tiché, bez žandárov. Ale keď o malú chvíľku po nás Martinčanoch tiež ticho, s pietou zjavil sa pri rodnom dome Jána Kollára so svojou rodinou profesor Tomáš Masaryk, vtedy ríšsky vyslanec cisľajťanský⁶⁴, Mošovce mali v moci už žandári. Na Masarykovcov, ledva že sa ukázali na Kollárovskom dvore, jeden zo žandárov zdvihol natiatnutú pušku... Nuž či potom, keď v rokoch 1915—1918 v diplomatickom konaní chodil po Európe i Amerike a medziiným usiloval sa nenechať Slovensko v Uhorsku, mohol nemať na pamäti o maďarskom vladarení dnešný prezident Československej republiky i takéto veci?

Tu po ľudsky žiť bolo ťažko...

Martinovi Kukučínovi, veľkému spisovateľovi z predposledného pokolenia učených ľudí slovenských, doma tiež nedostalo sa životnej postati. Len už mŕtveho doniesli sme si ho domov.

Nám i teraz, po roku 1918-tom, je až ťažko myslieť o tejto minulosti. Dostal by človek závrat.

IV.

Kde sa tu vzal Ludvik Mocsáry?... Umný, bystrý, vzdelaný, vážny muž, stoličná notabilita, snemový vyslanec a predseda strany, odprvu hovorieval a písal tak, ani čo by v ňom bol ožil duch Széchenyiho. Ako by to ani nebolo po maďarsky písané, čo sme od neho čítavali! Už 1889-ho, v knižke „A régi magyar nemes“ (Starý zemän uhorský), z celej duše vysvetľoval, aké nebezpečenstvá skrýva v sebe politika, vynasnažujúca sa ničť nemaďarské národnosti. O niečo prvej Grünwald (v knižke „A régi Magyarország“, Starodávne Uhorsko) hlásal proti Nemaďarom, že „národný rozvoj vyžaduje použiť všetkých mravných, duchovných a materiálnych síl národa a nemilosrdne odstrániť, čo mu je na závade“. (To jest, v prospech národnej veci maďarskej vynaložiť všetko možné a proti Nemaďarom pokračovať bez milosrdenstva.) Mocsáry temer bolestne pýtal sa: „Či svobodno, či je radno nám Maďarom dávať sa na takúto politiku?... Či svobodno nám začiať *boj na život a na smrť*, boj, ktorého heslom je úplné zničenie protivníka, alebo úplné prepadnutie nás samých?... Táto politika nechce sa uspokojiť v tej veci, že v krajine existujú rozličné a k individuálnemu vývinu oprávnené národnosti, a ona pod titulom štátnej jednoty pokladá za oprávnené i uskutočniteľné vtopiť tie rozličné národnosti do Maďarov. To je cieľ, ktorého neuskutočniteľnosť je zrejmalá, a keď budeme sa ho tak márne domáhať, v krajine tejto môže prepadnúť svoboda a medzi občanmi rozličného jazyka znemožní sa dobrý pomer a pokojné spolužitie. Politika táto fantastickými obrazmi nemožných vecí uspáva národ; predstavuje nielen ako ašpirácie, ale ako konkrétnym spôsobom uskutočniteľnú vec také pokračovanie, čomu podobného v histórii nielo ničoho.“ (Str. 321.)

⁶⁴ Chodil v tie roky do Turca, na tichú Bystricku, na letovisko.

Takto účinkoval, takto písal dôsledne i ďalej. Ako širil sa šovinistický duch, Mocsáryho spisy, knižky vychodily ešte častejšie. V brošúre „Válság“ (Kríza) 1905-ho roku stotočne napísal, že „národnosti so strany dvora sú úplne vydané, preň (pre dvor) môžeme ich piecť, variť... Ale nás to nesmie pobádať k myšlienke, že teraz už máme úplne svobodné ruky, teraz ešte inak budeme hovoriť s nimi.“ (Str. 20.)

Výsledku poctivé reči jeho, rozumie sa, nemaly. So stranou nezávislosti, ktorej bol predsedom, Mocsáry rozpadol sa úplne. Ostal sám v celej verejnej mienke maďarskej — ako prvej Széchenyi. Na snem Ludvik Mocsáry dostal sa napokon len tak, že vyvolili ho sedmohradskí Rumuni vo svojom karanšebešskom okrese. Prúd, ktorý Séchenyiho sotil do Döblingu, Mocsáryho ako by bol vytvoril z lona maďarského národa.

Roku 1907-ho krajinský snem už odhlasoval návrh zákona (Apponyiho), podľa ktorého v slovenských, srbských, ruských a rumunských elementárnych školách Uhorska bolo treba vyučovať od samej abecedy po maďarsky. Už mali hotový plán i toho, že tam, kde slovenské obyvateľstvo je najhustejšie, najpevnejšie, kolonizovaním nastavajú mu čím hustejších maďarských ostrovov, aby potrhane a oslabené ľahšie poddávalo sa maďarčeniu. A vôbec, v každodenných veciach, čo sa to tu dialo!

My už obávali sme sa, že keby nám prišlo požalovať sa za hranicou, v cudzozemsku, tam budú pokladať naše žaloby za nemožné, vymyslené. Ale nami neočakávane ozval sa v našom mene pred Európou 1907-ho Björnson, veľký spisovateľ norvéžsky, a nastalo zhrozenie.⁶⁵ O niečo prvej ruská brošúra A. Papkova („Nevoľničestvo u Madiar“⁶⁵) vyšla i po francúzsky. Potom obrátila sa k nám pozornosť Setona-Watsona (Scota Viatora), a úctyhodný Brit ani čo by si bol postavil za úlohu života pracovať Slovákom na ochranu. K nám, na Slovensko, bol sa dostal via Pešť, a tam zapopatrili ho informáciami (v duchu knihy Ernesta Baloghyho!), ako by Slováci boli masou zaostalého ľudu, ktorá len tak mohla by sa stať účastnou plných občianskych práv, keby najprv bola „pozdvihnutá“, čiže pomaďarčená. Ale Scotus Viator hneď na svojej prvej študijnej ceste čo videl, čo zkusil u nás? Oduševnený písal, akú zkušenosť nadobudol si u Slovákov o veľkolepej ideji Ruskinovej. Tento zvláštny človek z moderných idealistov, Ruskin, usiloval sa urobiť národom pochopiteľným, že umenie nie je len pre vyššie kruhy, ale ono podstatnou vecou malo by byť i v živote dedinského ľudu. „A táto idea — uradovaný hovoril Scotus Viator — je dávno uskutočnená v živote slovenského ľudu.“ Vysvetľujúc potom, ako spieva slovenský ľud, aké povesti si rozpráva, ako ozdobuje svoj dom, svoju odev, ako prechováva starobylé obyčaje s pokolenia na pokolenie, Scotus Viator uveličený až zvolal, že

⁶⁵ Turčiansko-sv.-martinské Národné Noviny prevzaly Björnsonov list, napísaný viedenskej Neue fr. Presse, a dostaly tlačový proces.

„keď Europa dozvie sa o genialite slovenského ľudu, zmaria sa všetky námahy Maďarov, chcujúcich zahubiť Slovákov.“

Iste, povahy hodné slová, povahy hodná vec. Scotus Viator snažive písal i ďalej články, knižky, aby sa Europa mohla dozvedieť o politickom položení Slovákov.

Ale verejnú mienku maďarskú môcť kapacitovať už pozde bolo. Slová cudzincov, Björnsona a Seton-Watsona, práve tak nemaly účinku, ako slová Mocsáryho a predtým Széchenyiho. Maďarov zaujímalo už iba to, čo myslia, aké plány majú v Berlíne. Východná otázka... Berlín—Bagdad! S tým v súvisie „jednotný maďarský národ“ pokladali za istý, zabezpečený.

O niečo prvej, keď bola sa budila zaujatosť za národopis, v Pešti niekoľkí odborní ľudia založili národopisný spolok (Néprajzi Társaság), a Pavel Hunfalvy v prvom článku spolkového orgánu vykladal dôležitosť národopisu: „Každá reč, ktorá ozýva sa na území Uhorska, pre národopis je ani baňa pokladov... A práve otváraním a obrábaním týchto baní, ako i sbieraním všetkých iných zjavov ľudového života, bude náš Spolok budiť a opatrovať bratskú jednomyseľnosť a pocit spolupatričnosti medzi národmi v tejto vlasti žijúcimi.“ Tiež pekné slová! Takého hlbokého značenia ony neboly by mohly mať inde nikde, ako v Uhorsku; ale vtedy, na konci 19. stoločia, takáto reč tu bola už *anomalio*. Potrebu, hodnotu bratskej jednomyseľnosti a spolupatričnosti vtedy tu pokladali už za prekonanú vec. Napríklad nás Slovákov mali už len za materiál k utváraníu jednorečového štátu, „jednotného maďarského národa“. Onedlho po založení Národopisného Spolku začali spisovanie a vydávanie veľkej encyklopedie, nazvanej „Pallas“, a tu článku o Slovákoch dostalo sa 30 krátkych riadkov. Taký bol „pocit bratstva“! Keby od Karpatských hôr po stredný Dunaj nejaký druh divej zveri bol žil v tolkom počte, v kolkom žili tu Slováci, o tom v takom vydaní, ako je „Veľký lexikon Pallasa“, iste boli by v Pešti napísali obsírny, náležitý referát. O Slovákoch... To nejde! Škodilo by veci maďarizácie!

Tisnúc voz nepokojného veľkého národa nemeckého, Maďari nevideli potreby trápiť sa veľmi pre veci ani vnútornej, ani zahraničnej politiky. Vôbec, možno povedať, ich osudom bolo stáť v službe germánskeho sveta. Ešte neboli sa ani osadili pri strednom Dunaji, roku 892-ho už dali sa najat Arnulfovi na pomoc proti Svätoplukovi; 1278-ho v bitke na Moravskom poli, ktorou založilo sa 600-ročné panovanie Habsburgov, Rudolf Habsburgský premohol svojho mocného protivníka, českého Otakára II., pri pomoci kumánskych vojov uhorského Ladislava IV. Alebo i v udalostiach 1848-ho roku! Na shromaždenie do Frankfurtu nová vláda peštianska vyslala Ladislava Szalaya s takými inštrukciami, ako čo by tam bol mal zastupovať záujmy nejakého nemeckého kmeňa. A čítajúc knihy Michala Horvátha⁶⁶, človek je temer pomýlený a ťažko mu

⁶⁶ Magyarország függetlenségi harczának története. I, II, III.

verif, že to maďarská reč. „Krásnu, nesmierne dôležitú ideu veľkoneemeckej jednoty“ nadšený spomína a hromží na Slovanov, že neodúševnili sa za „vtopenie Austrie do nemeckej ríše“... „Slovenské obyvateľstvo búrili agenti z Prahy poslaní!“ rozhorčeno písal Horváth, hoci takého „agenta“ u Slovákov nevidel nikto. „Česká komisia stála v tajnom spojení s ruskou propagandou!...“ Tak potom viedenská „dvorná reakcia a jej nástroje“ zmarily pešťianske nádeje „k takej veľkej škode nemeckej jednoty, ako nezávislého Uhorska.“⁶⁷

Účinky tohto na maďarského ducha nemohly vystať. Maďari spoliehali sa na Nemcov, špekulovali na ich politické výdobytky, a z toho k národnému šovinizmu pribudlo im ešte i — ignorancie.

Slovanstvo ignorovali, znať o ňom nepokladali za potrebné. (Výnimku tvoril z nich jediný Benjamin Kállay.) A z toho, prirodzene, v krátkom čase vyvinul sa stav, akého meno je: nevedomosť.⁶⁸

Stalo sa už 1863-ho, že na svojej študijnej ceste prišiel ku Slovákom petrohradský profesor Vladimír Lamanskij. Horlivý člen ruských slavianofilov, Lamanskij vtedy už bol známy ako taký, ktorý v ruskej spoločnosti usiloval sa budiť sympatie k Maďarom. V politických svojich spisoch (bol historikom) ľúbil spomínať z roku 1849-ho náklonnosť Görgeya k Rusom, vôbec vzájomné sympatie ruských a maďarských ofícierov. Hja, ale liptovský slúžny znal o Rusoch len ako o „špehúnoch“, alebo „panslavistických agitátoroch“, a Lamanskij v Liptovskom Sv. Mikuláši len po mnohých nepríjemnostiach vyhnul areštovaniu. Pravda, on ostal, aký bol; roku 1892 vo väčšej svojej štúdií vykladal, že vo vojnách Austrie 1859-ho a 1866-ho neutrálna ruská vláda viditeľne klonila sa ku Francúzsku, Piemontu a Prusku a tým dopomohla Austrii k porážke. A bezprostredne pred vyrovnaním 1867-ho ruská publicistika dôsledne sympatizovala s Deákom, Eötvösom a ujmala sa proti Viedni stanoviska maďarského. Tu Lamanskij potom povedal ešte i viacej. Vyzdvihol, že so stanoviska slovanských záujmov nieto potreby očakávať, žiadať poslovančenie menších národov, žijúcich v susedstve a v kruhu Slovanstva. V kruhu Slovanstva „jest miesta, určenia pre viac plemien a národností, pre Grékov, Albánov, Rumunov, Maďarov — a aby oni boli zachránení a mohli sa rozvíjať v svojich hraniciach, to je pre nás želateľné, potrebné.“

Roku 1892-ho štúdia táto vyšla najprv v časopise, potom vo

⁶⁷ I, str. 107.

⁶⁸ Z „Pallasa“ ešte aspoň jeden charakteristický príklad. Veľkú Moravu má odbavenú v 15. riadkoch, a temer každé slovo je krikľavá chyba. „Jej obyvateľov, slovanských Moravanov, Karol Veľký(!) premohol a prinútil ich spolu s ich kráľom, Samoslavom(!), prijať kresťanstvo. Roku 856-ho Cyril a Metod účinkovali ako apoštolovia slovanskej národnej cirkvi. Ludvik Pobožný prinútil kráľa Magomira k plateniu dane, a Ludvik Nemeč dal nepoddajného kráľa Radislava do väzenia.“ Podpis: „M.“, a ja nechcem tu doložiť, čie meno znamená táto litera.

zvláštnom vydaní.⁶⁹ A treba doložiť, že Lamanskij bol nielen historikom, nielen publicistom, ale takým univerzitným profesorom, ktorého účinky na poslucháčov boli veľké a 1892-ho roku v duchovnom živote ruskom pôsobil už značný počet jeho žiakov.⁷⁰ Keď potom v lete nasledujúceho roku, vracajúc sa z cesty po Taliansku, Lamanskij navštívil nás v Turčianskom Sv. Martine, my vzácnemu hosťovi spomenuli sme i jeho stanovisko, ktorého tak dôsledne drží sa oproti Maďarom. Pamätám, hovorili sme, či je možné také ruské stanovisko i po rusko-tureckej vojne 1877—78-ho? Po vojne, v ktorej Maďari toľko nademonštrovali sa, nailuminovali proti Rusom! (Taký predstaviteľ maďarského smýšľania a cítenia, ako bol Gabriel Ugron, vtedy, 1877-ho, mal plán sedmohradskej akcie, ktorej cieľom bolo by bývalo na území Rumunska vyhadzovať do povetria ruské vlaky, dovážajúce na bojište vojsko.) Ináč my boli sme hodne ustarostení, aby sa vzácnemu hosťovi nestalo niečo nepríjemného, keď u nás „patriotický“ slúžny nezamešká mať na pozore „ruského buriča“: a on, Lamanskij, rozpalený zaujímavé vysvetľoval nám svoju mienku, obsaženú v štúdií z roku 1892-ho, podržujúc ju proti našim námietkam v úplnosti.

Neviem, či dosť jasne podávam, ale príklad tento je veľmi charakteristický. Celý večer a potom ešte dva dni nepokojne pozerali sme vpravo-vľavo, či so strany úradného orgánu, „ochraňujúceho záujmy maďarského národa“, nestane sa ublíženie tomu Vladimírovi Lamanskému, ktorý od Maďarov bol by si zaslúžil zvláštnej úcty, uznania.

A aký liptovský alebo turčiansky slúžny, taký bol veru i najprednejší politik maďarský. V ich očiach Rus u nás mohol byť len „agitátorom“.

Kto by bol vedel v maďarskej societe o Vladimírovi Lamanskom a o jeho ruských prívržencoch, o jeho škole? Nemci, ozaj „nepokojný element Európy“, rozpalení blúznili o obnovení „starodávnej rímskej ríše nemeckého národa“, ktorá zaklučovala by i Austrii s jej Slovanmi. Najdôležitejšími heslami staly sa: „Federácia stredo-europejská“, „Mittel-Europa“, „Berlin—Bagdad!“⁷¹ Stredisko Rakúsko-Uhorska pomkne sa na Východ. Tam, na Východe, mali byť riešené „úlohy“ (predovšetkým zlomenie a podrobenie Juhoslovanov), preto Maďarom nezáležalo na ničom inom, ani v zahraničnej, ani vo vnútornej politike. Len „Berlin—Bagdad!“

Vieme, vojna, ktorá vypukla v júli 1914-ho, stala sa päťročnou a svetovou vojnou, a cestu z Berlína po Bagdad ona nie že by bola otvorila, ale ju zahatala, zatvorila. Kto z vojny má ztratu,

⁶⁹ Три мiра азіјско-европейскаго материка. С.-Петербургъ. 8°, 192.

⁷⁰ Z nich bol i Konstantín Grot, pôvodca kníh »Моравія и Мадыары« (1881) a »Изъ исторіи Угріи и Славянства въ XII вѣкѣ« (1889).

⁷¹ Karl Lamprecht: Deutscher Aufstieg 1750—1914. Gotha 1915, str. 48, 49, 62.

nechváli sa, že mal účasť v jej vzbudení. V Pešti od 1919-ho už tvrdia, že ultimatum Srbsku, ktorým začala sa päťročná a svetová vojna, v korunnej rade viedenskej nebolo dielom uhorského ministrapredseda Štefana Tiszu — naopak, Tisza bol vraj proti tomu.⁷² Ostatne tu práve pre históriu účasť osoby, jednotlivca je menej dôležitá. Historii ľahko bude pochopiteľným urobiť, že svetová vojna vznikla z východnej politiky Berlína a Viedne; a berlínski, viedenski i peštianski majstri tejto východnej politiky (Bismarck, Andrassy — Vilhelm II.) sú veľmi dobre známi. Alebo kto by nevedel, s akým výskaním vítali v Pešti a Maďari v celom Uhorsku vypuknutie vojny? Vykrikovanie „Nech žije vojna!“ hučalo tu od júla 1914-ho do pozdnej jesene, ako ešte nikde vo svete. Z novín maďarských valila sa radosť, že vojnou maďarské panstvo rozprestre sa na poľnoc, na juh i na východ. „Pohne sa maďarské srdce — písal Julius Pekár — a veru môže sa pohnúť, veď v týchto veľkých chvíľach v nás poznove rozvíjajú sa veľké sny Ludvika Veľkého a Matiaša.“⁷³ Hodne predtým, ešte v auguste, ministerský predseda už po druhý raz vysvetľoval, že treba sa stavať proti Slovanstvu. (V tej monarchii, kde väčšinu armády postavili Slovania!) A Julius Andrassy tak úprimne v M. Hirlape vyznal, že vojna je protislovanská. Buriana, keď 14. januára 1915 stal sa ministrom zahraničných vecí, „Budapesti Hirlap“ privítal: „Po tejto vojne *usporiadanie(!)* balkánskych krajín a provincií bude našou istotnou a nevyhnutnou povinnosťou, preto Burianovo maďarské srdce a jeho geniálnu hlavu veľká úloha očakáva.“ A tak to išlo ďalej. Na samom konci vojny, keď Andrassyho postavili za ministra zahraničných vecí, čo videlo sa im u neho hodným dôvery? To, že „už za anexie Bosny a Hercegoviny a odtedy neprestajne“ žiadal, aby naša monarchia cielavedomou akciou... usilovala sa izolovať a premôcť Srbsko“, a „dôverujúc v silu Nemecka, s nami spolu mocnejšieho od každej koalície, bez chvastania... bezpečne počíta... na konečné víťazstvo... *Šťastie, že volili sme si vojnu!*“ — V Chorvatsku hneď na začiatku vojny zakázali cyrilské písmo slovanské. A u nás, v Hornom Uhorsku? Vo výnimočnom stave neznali dôležitejšej veci, ako potlačiť, udusiť všetko, čo nebolo maďarské. Na bojišti slovenskému mužstvu nedovolili slovensky si zaspievať, rodičom domov po slovensky písať.

Možno si predstavíť, ako sme sa my Slováci cítili. A možno si predstavíť, čo by nás bolo očakávalo, keby vo vojne boli zvíťazili Nemecko a Rakúsko-Uhorsko!

⁷² „Teraz už máme písané dokumenty, ktoré svedčia, že gróf Štefan Tisza... v korunnej rade viedenskej, kde sa to rozhodlo, protestoval proti vyhláseniu vojny. Položenie vtedy bolo veľmi jasné. Životné záujmy Uhorska vyžadovaly, aby nebolo vojny. Uhorsko nemohlo vyhrať, mohlo vojnou len tratiť. Každý mysliaci Maďar to tak dobre vedel, ako Štefan Tisza.“ Bethlen István gróf: Magyarország az új Európában, 1925, str. 14.

⁷³ Budapesti Hirlap, 1914, 18. okt.

Ale keď sme potom už badali, ako striasla sa zem pod Rakúsko-Uhorskom, či by sme my boli mohli ostať v jednom štáte s takými Maďarmi? Splytujem sa pána Belu Iványiho.

„Nebo trhá sa, zem sa hýbe —

stojí v naivnom verši maďarskom —

„utekaj i ty, kamarát!“⁷⁴

Keď v októbri 1918-ho počuli sme prvé strašné tresnutie, či sme sa my mohli nepripravovať na útek — z Uhorska? Veď aký strašný bol by býval nad nami súd našich potomkov, jestli by sme boli ostali, nezutekali!...

O Austrii od 1919-ho roku bolo možno čítať už i po maďarsky, že „jestli je z niečoho pochopiteľné jej vyvrátenie, tak je to jej politická história z posledných dvadsiatich rokov. Malomocné a nespôsobné vlády sa zamieňali, ktoré vyrovnávaním malicherných vecí, lavirovaním udržiavali sa so dňa na deň, ale ani jedna nemala odvahy dotknúť sa pálčivej rany, sporov medzi národmi.“⁷⁵ To je iste tak. Ale keď je stroskotanie takéto pochopiteľné v Austrii, okoľko pochopiteľnejšie bolo ono v Uhorsku! Za posledných 50 rokov v Austrii už veľká bola zmena, veľký pokrok ku prirodzeným, ľudským pomerom. Tam už i najmenší, najslabší národ mal možnosť zachovať svoju národnosť, a v Uhorsku zjavne, podľa programu a chvatom miesil z nás štátny aparát materiál na rozmnoženie Maďarov. Veď ako ľudia pri výsledkoch vojny začali trpezivejšie považovať veci, už počuli sme úprimné slová i so strany takých, ktorí v Uhorsku i sami boli činiteľmi toho stavu pred vojnou. Gróf Teodor Batthyány teraz, pred dvoma rokmi⁷⁶, soznal: „*Neodpuštitelnou vinou našou je, že pred vojnou ani zá vojny nevykonali sa reformy, ktorými národnosti by sa upokojily.*“ Tiež tak Albert Berzeviczy.⁷⁷ Uznáva, že „roku 1848-ho maďarská politika nespoznala významu národnostnej otázky, a tým podstatne prispela ku spôsobeniu katastrofy.“

A pán profesor Iványi napísal, že Masarykovci sa boja — „boja sa pravdy“.

Či môže z jeho knižky zostať niečo po takých osvedčeniach, ako je Batthyányho a Berzeviczyho? Na osobné ospravedlnenie pána Iványiho môže sa uviesť len toľko, že, poprvé, u Maďarov i duch historickej vedy bol zväčša taký, aký je duch jeho knižky a, po druhé, že on písal hneď na začiatku 1919-ho roku, ledvaže ztvorily sa dvere trianonskej sály — v najväčšom rozčúlení...

⁷⁴ Égszakadás, földindulás — szaladj te is, pajtás!

⁷⁵ Századok, 1920, str. 293.

⁷⁶ 1927, Beszámolóim.

⁷⁷ Az abszolutizmus kora Magyarországon 1849—1865. I, Budapest 1922.

Kazincy dobre videl, keď hneď 1791-ho napísal, že Nemaďar alebo stane sa tu Maďarom, alebo umrie hladom. Pri duchu, aký ujal sa v Maďarstve v rokoch 1790—91, staré Uhorsko nemohlo obstáť. A keď 1848-ho Kossuth toho ducha ešte rozpálil, hneď povedal Széchenyi: „Ztratené je všetko!...“

Roku 1910-ho v samých Spojených štátoch Severnej Ameriky pri popise obyvateľstva našlo sa už 700.000 Slovákov. V Trianone na odôvodnenie toho, čo ustanovilo sa proti Maďarom, bolo by dostačilo i toto svedectvo o postavení Slovákov.

Keď v svetovej vojne prepadla politika, ktorej heslom bolo „Berlín — Bagdad!“ prepadli i Maďari, a v Trianone či mohli nepostarať sa o nešťastných Slovákov? Spôsob bol jasný, ľahký: Horné Uhorsko spôsobom najprirodzenejším pretvorilo sa v Slovensko, ako časť *Ceskoslovenského štátu*... A kde do 1919-ho synkovia slovenských rodičov do strednej alebo odbornej školy už len výnimečne chodili, tam teraz v slovenských gymnáziách ročne býva po 400, po 500 i po 600 žiakov... Čoho by sa Masarykovci mohli báť?!

Áno — áno: Horné Uhorsko len bolo — už je ono Slovenskom, ako časť Československej republiky, utvorenej tým veľkým svetovým dielom, trianonským ustanovením.

V Pešti od 1919-ho roku mnoho nahovorili sa i popísali proti Trianonu; ale nespokojnosť svoju ako odôvodňujú? V predmluve knižky, ktorá 1929-ho už v tretom vydaní vyšla⁷⁸, gróf Albert Apponyi napísal, že „trianonskou smluvou pokoja Maďarsko ztratilo nevyhnutne potrebné garancie svojho národného života“. Nuž môže to byť dôvodom pred súdom Európy? Vôbec môže sa to povedať? Od Uhorska oddelili, odobrali Rumunov, Juhoslovanov, Slovákov, a pozostalé Maďarsko by tým bolo ztratilo *nevyhnutne potrebné* garancie svojho národného života? Môže to byť žaloba? Veď takými slovami Maďari čo najťažšie obžalávajú samých seba. Potvrdzujú naše žaloby zpred roku 1918. Hovoria: „žiť chceme“, ale vraj nemôžu. Prečo nemôžu? Lebo Rumunov, Juhoslovanov a Slovákov v Trianone oddelili od bývalého Uhorska. A tým ztratili Maďari „nevyhnutne potrebné garancie svojho národného života“? Aká ťažká obžaloba sebasamého!

Rástli na účet Slovákov, Rusov, Rumunov, Juhoslovanov, a do tohto v celom 19. storočí a na začiatku 20-ho vžili sa tak, že už ani nebadajú, nevidia, aká to nepekná vec. Proti Trianonu ich žalobou je, že množil svoj počet nemajú z koho.

Keby sa nás spýtali niekde, čo to bolo u nás do 1918-ho roku, nám dostačilo by spomenúť, že Slováci temer už nechodili do školy a v stredných školách Horného Uhorska bývalo ročne v triedach po 7—8 žiakov, i to zväčša synkovia úradníckí a židovskí, a v Amerike pri popise obyvateľstva 1910-ho roku v sa-

⁷⁸ Halmay Elemér: A reviziós gondolat a világpolitikában. Budapest 1929.

mých Spojených štátoch našlo sa už z Uhorska 700.000 Slovákov. Ale po Trianone začal sa nový stav, a tam, kde stredo-školská trieda prvej pozostávala zo 7—8 žiakov, teraz už v druhom a treťom školskom roku potrebovali postaviť paralelné triedy. S našej strany dostačilo by povedať toľkoto, a trianonské ustanovenie náležite pochopil by i taký človek, ktorý vôbec nevedel o tom, čo bolo v Uhorsku.

Apponyovci spomínajú⁷⁹, že cudzozemsko nevedelo o stave vecí v Uhorsku — oni „zameškali robiť u veľmocí propagandu“; ale odôvodniť svoju nespokojnosť a žaloby ani dnes nevedia inak, len že v Trianone Maďari ztratili nevyhnutne potrebné garancie svojho národného života (*totiž* Slovákov, Rusov, Srbo-Chorvatov a Rumunov).

Ináč maďarskej veci nemôže byť ku prospěchu ani to, že toľko reční a píše o nej gróf Albert Apponyi. Ako minister školstva v bývalom Uhorsku Apponyi dopustil sa takých skutkov, že na žaloby nemaďarských národov uhorských roku 1907-ho po Európe už začaly sa budiť ozveny. V septembri 1907 na kongres mieru do Mníchova pozvaný veľký spisovateľ norvéžsky Björnson odpovedal, že pozvanie pokladá si za veľkú česť, ale ísť na kongres netrúfa si. Obáva sa, že nezdržal by sa čo najpríkrejšie vystúpiť tam proti tým, ktorí na kongresoch sú za mier, a doma šliapu národy. „Keby na pr. gróf Apponyi, terajší minister výučby v Uhorsku, ktorý neludsky nakladá so Slovákmí, prišiel na kongres mieru ako predstaviteľ svojho národa, ja, prítomný tam, urobil by som všetko možné, aby on z dvorany bol odstránený.“ — Londýnske „Times“ napísaly: „Björnsonov list mal by byť pre Apponyiho upozornením, že snaženie za mierom a humanitou treba dokazovať najprv doma.“ A dojem Björnsonovho vystúpenia bol taký, že ozval sa i veľký hlásateľ ľudskosti Lev Tolstoj. V osvedčení svojom, podanom v „Ruskom Slove“, povedal medziiným, že Albert Apponyi, ktorý v cudzozemsku vedie si ani apoštol pokoja, doma Nemaďarov neuznáva ani za ľudí. „Každý čestný človek je povinný strhnúť masku s takej tvári!“ — A teraz, po Trianone, gróf Apponyi by bol povolaný hovoriť o krivde Maďarov? On mohol i teraz v septembri žalobne vykladať v Ženeve, aké je polozenie Maďarov?

Nemôžu nič, celkom nič povedať opravdového. Všetky ich reči, a spisy pozostávajú z podobných prázdnych slov, ako je to ich „Nie, nie nikdy!“ Vážni ľudia hovoria, že o 10—12 rokov v Maďarsku v živote nebude ani reči o Trianone. *Najmladšiemu pokoleniu už ani dnes nezáleží na veci Apponyovcami rozpalovanej*. A to samo v sebe ukazuje, že starí prázdne slová deklamujú. Nemajú čím podoprieť svoje žaloby. Kdeže by vzali vážny dôvod? (Azda z knižky Iványiho?) A keď len opakujú, opakujú, že maďarský národ „v Trianone pripravili o nevyhnutne potrebné garancie národného života“, či sa tým môže oduševniť mladé, nové pokolenie?

⁷⁹ Halmay: A reviziós gondolat, str. 170.

U nás? U nás, mládež, ktorá hrnie sa do stredných i odborných škôl a tomuto primerane je zastúpená na vysokých školách, alebo tá, ktorá prvej doma nebola prijímaná ani za železničných strážnikov, — mládež naša, áno, oduševňuje sa a z nej budú apoštolovia slovenskej národnej veci. Ona cíti, vidí, že do 1918-ho roku pozameškávalo sa mnoho, že teda treba doháňať, nahrádzať mnoho. Usilovať sa, konať!...

Náš minister Beneš odôvodneno povedal, že „bĕhem krátkého desetiletí bude každá opravdová nadĕje na úspĕch maďarského integralismu definitivně pohřbena... Nebojím se na dlouhá desetiletí o klid Evropy, a tato desetiletí klidu nás zajistí definitivně.“⁸⁰

V tých žalobách, ozývajúcich sa z Pešti, ale nepodopretých nijakým dôvodom, spomínajú miliony Maďarov, pridelených Rumunsku, Juhoslávii i Československu. Pre Maďara však, ktorý vecne pováži minulosť svojho plemena, nebude strašná ani táto bolesť. Tých teraz ztratených ako by mohli byť toľké miliony! Vážni ľudia, ako Herder⁸¹ alebo A. Fr. Kollár⁸², ešte v druhej polovici 18. storočia pokladali za možné, že maďarská reč zanikne, ako zanikla vraj reč Kumánov. Roku 1790-ho v spise „Politisch-kirchliches Manch-Hermæon“ Maďari sú upozorňovaní, aby sa veľmi nerozpínali, lebo v Uhorsku opravdových Maďarov sú len dva miliony — Nemaďarov je dvakrát viacej. Jedna časť týchto má tu vraj od nich dávnejšie práva, no a Maďari sú prevyšovaní v rozličných spôsobilostiach, najmä v remeslách a možno i v majetnosti.⁸³ Statistík uhorský Schwartner tiež ešte 1809-ho roku počet Maďarov nepokladal za väčší od počtu Slovákov⁸⁴, a vtedy, na začiatku 19. storočia, Maďari už začali rásť, a Slováci boli v úpadku. V 18. storočí „pri cudzincoch, ktorí sa dovalili, Maďari stali sa menšinou, oslabli a bolo treba celého nového storočia... aby aspoň s tejto strany Drávy absolútna väčšina obyvateľstva v Uhorsku a prevažná časť inteligencie maďarskú reč pokla-

⁸⁰ Prednáška na pamiatku Milana Štefánika v Košiciach a Bratislave 3. a 4. mája 1929.

⁸¹ Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit, IV, 19.

⁸² Nicolai Olahi... Hungaria et Attila. Wien 1763. Na 91. strane nóta Kollárova.

⁸³ Za pôvodcu anonymného spisu tohoto pokladaný je Gregor Berzevicy, alebo Jozef Hajnócy. (Hajnócy bol dušou Martinovičovského sprisahania r. 1795.) V rozjímaní o pomeroch Uhorska na konci 18. storočia gróf Albert Nyáry 1879-ho hovorí: „Na konci minulého storočia najdeme spisovateľov, ako je pôvodca Manch-Hermæona, ktorý slovenskú odporúča za najprimeranejšiu pokonávaciú a diplomatickú reč.“ (Századok, 1879, str. 428.) Ale doložiť možno, že vtedy o slovenskej reči takú mienku mal i Matiaš Rát, redaktor prvých maďarských novín.

⁸⁴ Martin v. Schwartner: Statistik des Königreichs Ungern, I, 1809, str. 122.

dala za svoju materinskú.“⁸⁵ Potom už 1840-ho roku Fényes⁸⁶ načítal Maďarov vyše štyroch milionov, a od 1870-ho v štatistických výkazoch krajiny množili sa len oni, hoci ináč vedelo sa, ako málo detí rodí sa práve v maďarských krajoch. Po popise obyvateľstva 1900-ho roku „bolo“ už 8,742.300 Maďarov. Nuž keď je reč o tom, koľko dostalo sa ich po Trianone Rumunsku, Juhoslávii a koľko i Československu, netreba zabúdať na to, že v Uhorsku v 19. storočí maďarstvo fabrikovalo sa.⁸⁷ O Slovensku jednako ešte z roku 1896 v maďarskej encyklopedii stojí, že „medzi Slovákmi Maďarov jest roztrúseno len v miznúcom chartnom počte.“⁸⁸ Ztrata, ktorá Maďarov potkala postavením československého štátu, pre ich národný cit nie je taká bolestná, ako bolestné je pre nás Slovákov to, čo zostalo nám od Novohradu nadol len i medzi Dunajom a Tisou.

Zaloby Apponyovcov vôbec nemajú jadra, pozostávajú len z prázdnych slov. Veď kto má bazin dunajsko-tisiský, spokojne môže žiť medzi národmi.

A záujmy ľudské, záujmy civilizácie súrne vyžadujú, aby tu medzi susednými národmi čím skorej utvorily sa susedské dobré pomery...

Maďari v 19. storočí mali vôbec nedobrych učiteľov, radcov. V predposlednom románe Jókaiom čítavajú:

„Tu stojíme so svojim maličkým národom, ktorý na celom svete nemá rodiny, brata, priateľa. Naša krajina je ostrovom v mori národov... Nuž nie je povinnosťou každého člena môjho národa, ak je len nie krivý, chromý, ožobráčený, aby šablu, pušku prijal ako doplňujúcu časť svojej mužskej podoby a v protive so svätými zákonmi zvolal takto: „Ale zabi!“ Nebo dosiahne sa vierou a ctnosťou, ale pozemská vlasť nezachová sa iným, ako hrdinstvom.“

Najmä „maličký národ,“ ktorý je „ostrovom v mori národov,“ môže byť múdra vec takto naučaf?

Výsledok takejto náuky môže byť viaceraký — len nebude on hrdinstvom. Najistejšie bude surovosťou, no a od surovosti nielo cesty ku hrdinstvu. Surovec utečie všade, keď stretne sa s väčšou silou. (Šuho-Szondy, podľa toho, čo vieme o ňom, ako sa pripravoval v boji k aktu, pri ktorom smrť nasledovala nevyhnutne

⁸⁵ Ráth Zoltán: Népszaporodásunk kérdése a 20. század küszöbén. Budapest 1901, str. 41. (Vydanie maďarskej akademie.)

⁸⁶ Fényes Elek: Magyarországnak s a hozzá kapcsoló tartományoknak mostani állapota statistikai és geographiai tekintetben. Pest 1836—40.

⁸⁷ Čo sa to tu dialo, poznať i z maďarčenia mien. V knihe Z. Szentiványiho („Századunk névváltoztatásai, 1895) pomaďarčené mená nie sú úplne podané, a predsa ich je vyše 15.000. (Nie osôb, ale samých mien maďarčením natvorených vyše 15 tisíc. Jedno, jednaké meno malo potom už v druhom a treťom pokolení i 10, áno i 20 osôb. To jest tak množili sa „Maďari“.)

⁸⁸ „Magyarok csak elenyésző csekély számban vannak a tótok közt elszórva.“ (Pallas nagy Lexikona, XII, str. 89.)

— nebol, nemohol byť surový.) Hrdinstva nieto bez duše, spôsobnej zapálil sa!

I teraz, po vyvrátení Rakúsko-Uhorska, keď i v smysle toho, čo Batthyány a Berzevicy vyznali o vnútornej politike, pýtalo by sa zavrhnúť i tú známu východnú ich politiku, aké reči počuť ešte na jej obranu! „Julius Andrássy starší — vykladajú — videl, ako je Uhorsko ohrožované Slovanstvom a jeho expanzívnymi snahami. Cieľom Andrássyho politiky bolo, aby sa Turecko nedostalo do moci Ruska a tým Rakúsko-Uhorsko aby sa nestalo obklúčeným i od juhu a nerozmrvalo sa. Politika Andrássyho bola správna a zodpovedala záujmom Uhorska. Pri každej inej politike Uhorsko už prvej bolo by sa rozmrvalo.“⁸⁹ Teda Andrássyho východnej politiky, hoci ona mala za následok svetovú vojnu, treba sa im prídŕžať i naďalej, lebo pri každej inej politike Uhorsko bolo by sa ešte prvej sosypalo.

Nebolo by tu treba veľmi vážne sa zamyslieť?

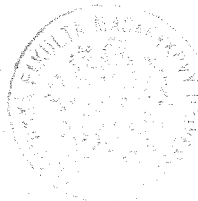
⁸⁹ Gustav Gratz: Pester Lloyd, 1923, číslo 97.

Doplňok. Na 23. strane 48. citát po slovensky je takto: „Vieme, že na tomto mieste (Mosaburg, Hrad nad Blatnom čiže na Sale) sv. Štefan založil monastýr (alebo dotoval, usporiadal, potvrdil už jestvovavší) a Hrad na Sale v terajších svojich rumoch predstavuje už len rummy tohto monastýra a k nemu náležavšieho chrámu; ale najde sa v týchto rumoch viac kameňov, ktoré ani podľa svojho materiálu, ani podľa svojich ozdôb nemôžu pochodiť z obyčajného monastýra, založeného sv. Štefanom a rozkopávaním odokrytého. Môžu to byť pozostatky *len kniežacej budovy a skvelého chrámu, aké tu len Pribina mohol dať stavať...* Kocel bol synom svojho otca, chodil cele v jeho stopách a dal ďalej stavať chrámy, iné zas bohato obdarúval.“ (Balics Lajos: A kereszténység története hazánk mai területén a magyarok letelepedéséig, Bpest, 1901, na str. 259.) O pozostatkoch starodávneho chrámu v Zalaváre: Archaeologiai Értesítő, 1892, str. 58; 1894, str. 49.

REV15

SEMINÁRIUM

Hisl. prácv.

2024.04.10

000000